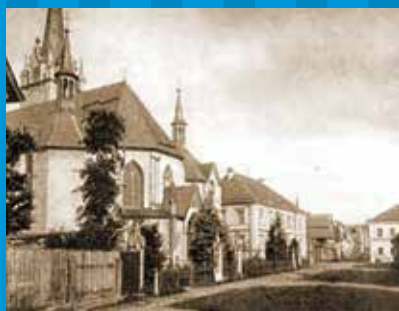

Děkanský kostel sv. Fabiána a Šebestiána v Zákupích

Vydala Římskokatolická farnost – děkanství Zákupy

Klášter boromejek v Zákupích

Kapucínský klášter v Zákupích

Děkanský kostel sv. Fabiána a Šebestiána v Zákupech

Zdeněk Rydygr

4., rozšířené vydání

Část „Děkanský chrám sv. Fabiána a Šebestiána“
zpracována s využitím stavebně historického průzkumu Ing. Jana Pešty,
na kterém se podíleli: Vojtěch Černý, Dis, Ing. Arch. Alena Rákosníková, Bc. Barbora
Schmidtová, Mgr. Vojtěch Volf, David Javorský, Helena Cuřínová, Ing. Tomáš Kyncl,
DendroLab Brno, Mgr. Eliška Nová, geofyzikálního průzkumu AÚ AV ČR, Praha
RNDr. Romana Křivánka, PhD., a restaurátorského průzkumu barevnosti exteriéru
a interiéru MgA. Michala Vedrala.
Odborná korektura Mgr. Martin Aschenbrenner

Vydala Římskokatolická farnost – děkanství Zákupy 2022

ISBN 978-80-908540-3-1

Golgota z počátku 17. století (foto Luděk Hašl)

Odpovědný redaktor R. D. Mgr. Grzegorz Wolański, děkan.
Tato publikace byla vydána za finančního přispění města Zákupy
a ŘKF Zákupy.

Stručná historie církevního působení v Zákupch

Působení církve v našem městě trvá již celých 700 let a je v počátku spojeno s rodem de Sman, Smoyn, Smohin (ze „Smojna“). Prvním písemně doloženým příslušníkem rodu je Fridman ze Smojna, který na přelomu 13. a 14. století zřejmě vlastnil opevněné sídlo s předsunutou vsí v lokalitě Výrov mezi Velenicemi a Lindavou. Před rokem 1315 mohl založit lokátor Fridmana ze Smojna okolo dnešního náměstí městečko Richinstat (Reychenstadt, Reichstadt – v překladu Bohaté město), osídlené Němci. V roce 1315 se Fridman píše „*de Richinstat*“, takže asi už existovalo i panské sídlo na místě dnešního zámku. Ve stejné době se rozkládala vedle německého městečka česká ves Zákupy, označovaná Němci po založení Richinstatu jako Česká ves (Behmischdorf bei Reychenstadt). Roku 1352 se poprvé objevuje na seznamu far české jméno Zákupy, což se váže vlastně i k první písemné zmínce o zprvu dřevěném, posléze kamenném kostelu Panny Marie s pobočním oltářem sv. Anny u opevněného sídla. Jednalo se o patronátní kostel majitele panství, který přispíval na jeho provoz. Okolo roku 1363 bylo panství prodáno Vartenberkům a příslušníci rodu ze Smojna podávali (přispívali na kostel) spolu s nimi jen jako cliens (jejich manové). Nejstarší záznam o příslušnosti farnosti k děkanátu Gablona-Jablonne (Jablonné v Podještědí) je z roku 1369. V roce 1391 bylo zřejmě přestavěno opevněné sídlo (tvrz), protože se bratři Václav a Vilém z Vartenberka poprvé podepisují „*de Zakup*“, stejně jako později Vilémovi synové Vilém a Vaněk. Husitské války poznamenaly zákupské panství i samotné městečko a během nich byl poškozen nebo možná i zničen také kostel. Mír nepřišel s bitvou u Lipan, ale loupení a ničení pokračovalo v dalších válkách s lužickým Šestiměstím. Tento hospodářský a vojenský spolek (německy Oberlausitzer Sechsstädtebund) hornolužických měst Bautzen, Görlitz, Kamenz, Lubaň, Löbau a Zittau válčil jedenáct let s Vartenberky a jejich spojenci, čímž trpěla země po obou stranách hranice. Proto až zřejmě v roce 1457 mohl Beneš z Vartenberka obnovit kostel

a nechat potom zhotovit 28. ledna 1458 listinu, kde se píše: „Ve jménu božím amen. My, Beneš z Vartemberga, pán na Zákupech, a kromě nás naši dědici a potomci všem vespolek a každému zvlášť žijícímu jak v současnosti, tak v budoucnosti tímto listem našim připomenout chceme a připomínáme, že naše pobývání zde na zemi je dočasné a pomíjivé, podstata naše je jako polní květ a náš pozemský život není věčný. To říká svatý Pavel, když dí: „Bratři, zde nezůstane na věky, ale své místo budoucího přebývání věčného hledáme.“ A tomu jsme my, výše zmíněný Beneš z Vartemberga a Zákup, porozuměli a zvaživše to, že smrtelní jsme, nechceme dobrodiní a donaci (tj. obdarování majetkem) našich předků vztahující se k níže uvedenému kostelu zrušit a znevážit, ale ke prospěchu jejich, našemu i našich dědiců a potomků obnovit a zase zvelebit, protože se staly mnohé a časté nepokoje, neshody a války. A to udělati chceme, dokud jsme zdraví a můžeme konat a pomoci dříve, než nás zachvátí smrt. Pro to jsme se rozhodli a to jsme nařídili u vědomí, že jak na tomto světě síti budeme – buď dobře, nebo zle –, tak na onom světě odměnění budeme a tak tam žítí budeme.

Želíme zpusťování domu božího, kostela našeho v městečku našem pod hradem Zákupe, který byl postaven a vyzdoben k službě boží a k službě předjůstojné panně Panně Marii, rodiče Boží, k její cti a chvále i ke cti všech svatým. Z důvodů výše uvedených nechceme, aby kostel zůstal opuštěný a poničený, ale aby byl jako dříve využíván pro službu boží. Jménem svým i jménem svých dědiců, potomků a následníků dáváme proto mocí tohoto listu zdejší faru nábožnému a poctivému knězi Řehoři Šivperkovi a jiným všem budoucím farářům a nástupcům jeho k potřebě jich tělesné s takovýmito dodatky v tomto listě uvedenými:

Faráři tomuto a potom jiným budoucím farářům k výše psané potřebě dáváme dva rybníky: rybník Vaňkovský a druhý nad ním výše položený. Přidáváme také pozemek ležící vedle Vaňkovského rybníka, který může farář i jiní faráři budoucí bez omezení užívat. A také pozemky, jež dříve patřili rodu vaňkovskému, jim dáváme, s výjimkou toho, jenž začíná u rokle a táhne se až nahoru tam do té meze vysoké; ten jsme si ponechali pro potřebu svou i svých potomků. A také vlastnictví luk k rybníku přilehlých sobě a svým potomků si vymínujeme. Cokoliv dalšího z pozemků vaňkovských, ať pole, nebo louky, to také tomu faráři již jmenovanému a jeho nástupcům dáváme.

A tak dále, že když by Pán Bůh faráře nynějšího anebo ty budoucí nadělil plůdkem dvouletým nebo ročním, aby nám neb našim dědicům a potomkům či úředníkům našim dali vědět, že je zapotřebí ho odkoupit. A ten plůdek aby byl prodáván kopa za čtyři groše a roční plůdek kopa za dva groše, a ty ceny mají

platit vždycky, i v budoucnosti. A jestliže bychom plůdek koupili, tehdy ať máme my i naši dědicové a potomci na zaplacení čas dva týdny od nákupu. Jestliže bychom v těch dvou týdnech zakoupený plůdek nezaplatili, tehdy nás můžete upomínat podle zdejšího obyčeje a svého práva. Tuto pravomoc farářům dáváme a proti tomu se nebudeme vzpírat, dokud nezaplatíme. A také když by nám plůdku zapotřebí nebylo, tehdy máme jim to my neb naši úředníci během tří dnů dát věděti, aby ho mohli prodat, komu budou chtít.

Pak ten farář již jmenovaný a jiní budoucí faráři při tom záduší se tak mají chovat, jak je obvyklé a jak ukládá řád bohoslužeb. Zejména mají sloužit pět zádušních mší každého čtvrt roku a držet památku za duše zemřelých a čtyři čtení. Kromě toho nařizujeme, aby se konala jedna zpívaná mše a vigilie k tomu a tu mši, aby zpíval farář spolu se dvěma dalšími knězi a se čtyřmi žáky. A těm kněžím i žákům farář současný a po něm faráři budoucí mají dávat stravu a k tomu každému groš. Pakli by se tak nestalo, tehdy stanovujeme, že my, dědici a potomci naši jsme oprávněni zasáhnout, aby tento náš příkaz byl dodržen. A také tento farář a jiní budoucí faráři se mají starat a pečovat o jednoho vhodného žáka, který by byl ku prospěchu nám i obci, a vzdělávat ho, a to nyní i v budoucnosti.

A ta nařízení zde uvedená my, Beneš z Vartemberga, jménem naším i jménem našich dědiců a potomků tomuto faráři i jeho nástupcům slibujeme zachováti a v budoucnu zachovávat bez jakýchkoliv změn. Na potvrzení toho a věčnou platnost já Beneš svrchu psaný dal jsem k tomuto listu svou pečeť přivěsiti a z dobré vůle pro větší ujištění farářů jsem poprosil urozeného pána pana Jindřicha Berku z Dubé a z Lipého a slovitného panoše Hanuše Fajkse se sídlem v Prohubi, aby také své pečeti jako doklad platnosti vedle mé přivěsili k tomuto listu, sepsanému léta od narození Syna božího tisícího čtyřstého padesátého osmého v tu sobotu po obrácení svatého Pavla na víru.“ (přepis Miloslava Vajdlová)

Mezi lety 1460 a 1493 získal zákupské panství Jindřich Berka z Dubé a pak jeho synové Jaroslav, Jiří, Petr a Jan, kteří obhospodařovali panství společně (v nedílu). V roce 1502 se Berkové o majetek rozdělili a Janův syn Václav prodal Zákupy před rokem 1504 strýci Petru Berkovi. Od něho koupil v roce 1518 většinu zákupského panství Zdislav Berka z Dubé. To již byl ženat s Magdalénou ze Šebířova. Jako jeden z volitelů nového českého krále Ferdinanda I. byl jím odměněn. Stal se fojtem Horní Lužice, pak roku 1534 nejvyšším hofmistrem. Roku 1553 zasáhla Čechy morová rána, které podlehl i Zdislav Berka z Dubé ve stáří přesahujícím osmdesát let.

Ze všech tří manželství neměl vlastního potomka. V závěti odkázal panství synovci Zbyňkovi Berkovi z Dubé, tehdy generálnímu převoru (prior generalis) maltézských rytířů ve Strakoniciích. Ten se po vyplacení vdovy a spoludědice synovce Zdislava roku 1556 ujal panství. Konečně byl zcela dokončen kostel sv. Fabiána a Šebestiána a roku 1562 byly slavnostně vysvěceny a zavěšeny zvony. Renesanční podoba kostela není známa, a pokud se v některém z archivů nenaleznou plány, zůstane navždy utajena. Berkové byli přísnými katolíky a roku 1565 se dokonce uskutečnil v Dobranově sjezd katolických kněží za účasti nového pražského biskupa Antona Bruse z Mohelnice. Slavnostní mše se s ním zúčastnil zákupský děkan Paul Weiss. Roku 1573 se konal obdobný sjezd přímo v Zákupech. Roku 1578 Zbyněk Berka zemřel a panství zdědili jeho synové Jan (stolník nového císaře Rudolfa II.), Jindřich, jenž však brzy zemřel, a nezletilý Václav; Jan byl však v České Lípě zavražděn svým sluhou. Václav převzal panství před rokem 1592, kdy se oženil s Annou Berkovou z Dubé. Bohužel již roku 1608 zemřel a zanechal panství v dluzích, Zákupy pak koupil manžel Václavovy sestry Alžběty Jan Novohradský z Kolovrat. Po jeho smrti roku 1613 Alžběta vládla jménem nezletilých synů Zbyňka Leopolda a Alberta. Podepsáním Rudolfova majestátu, umožňujícímu svobodu vyznání, způsobil Rudolf II. příliv luteránů do Českého království, takže katolické fary zbyly na Českolipsku pouze v Zákupech a Dobranově. Porážkou vojska českých stavů na Bílé hoře v roce 1620 se však poměry drasticky změnily. Po následné popravě 27 vůdců odboje musely desetitisíce luteránů uprchnout do exilu. Na samém počátku třicetileté války, 25. ledna 1621 saské vojsko hraběte Solmse na ústupu z Čech vyplnilo zámek a celé Zákupy včetně obou kostelů a berkovské hrobky. Vítězný císař Ferdinand II. vydal Obnovené zřízení zemské, které stanovilo dědičné trůn pro Habsburky, posílilo vliv duchovenstva, omezilo moc měst a zrovnoprávnilo němčinu s češtinou, takže se stala prakticky úředním jazykem. Jako jediné náboženství se povoloval katolicismus. Posílen novým nařízením dosáhl zákupský děkan Teubner odchodu luteránských duchovních ze 14 kostelů, za což byl odměněn místem kanovníka u sv. Víta v Praze.

Po smrti svého bratra Alberta se ujal panství Zbyněk Novohradský z Kolovrat. Po svatbě s Annou Magdalenou z Lobkovic se roku 1629 stal královským komořím a hejtmánem litoměřického kraje. Za jeho panování byla již provozována zámecká kaple sv. Františka Serafinského a kostel

Panny Marie u zámku přestal plnit svou funkci. Roku 1632 Zbyněk Novohradský zemřel a šestadvacetiletá vdova Anna Magdalena uzavřela sňatek s knížetem sasko-lauenburským Juliem Jindřichem. Po Valdštejnově zavraždění v Chebu následovala další vlna konfiskací, takže do dvaceti let po Bílé hoře vlastnili cizinci v Čechách přes polovinu majetku, což je i případ rodu sasko-lauenburského.

Prvního října 1634 opět vyrabovalo ustupující saské vojsko generála von Armina Zákupy včetně zámku a kostela. Roku 1654 se uvádí v Zákupích 68 domů, což odpovídá počtu asi 400 obyvatel. Po smrti Julia Jindřicha 20. listopadu 1665 převzal panství jeho syn Julius František a roku 1670 započal stavitel Giovanni Domenico Orsi přestavbu zámku. Za své zázračné zachránění v bojích v Německu slíbil Julius František postavit v Zákupích také nový klášter.

Řád menších bratrů kapucínů (Ordo Fratrum Minorum Capuccinorum) se poprvé objevuje v Zákupích v roce 1679. Už v červenci roku 1678 se totiž obrátil majitel panství vévoda sasko-lauenburský Julius František na provinciála řádu P. Martina Freiberského s úmyslem zřídit v Zákupích klášter. Po schválení jeho požadavku kapitulou české provincie dne 28. dubna 1679 přicestovali na panství dva kněží a jeden bratr laik. Následující rok však zasáhla Zákupy doposud nejstrašnější epidemie moru, kdy ze všech obyvatel zůstalo naživu pouze nemnoho lidí. Mrtví byli pohřbeni na ostrůvku mezi rameny Svitávky a na tomto morovém hřbitově byla roku 1680 postavena kaple sv. Anny. Tato tragédie oddálila počátek výstavby, takže až 28. dubna 1681 byl položen základní kámen nového kláštera. Klášterní kostel byl dokončen a vysvěcen 17. září 1684 za přítomnosti pražského arcibiskupa Jana Bedřicha z Valdštejna.

Posláním kapucínského řádu, který se měl právě chudobou a prostotou přiblížit nejchudším vrstvám, bylo kázání evangelia, duchovní správa včetně nemocnic a věznic, starost o chudé a nemocné a zakládání domácích a zámořských misí. Do českého království přišli roku 1600 a zákupský klášter (konvent) byl už jejich třináctým českým sídlem.

Když v roce 1689 vévoda Julius František před odjezdem na plánovanou svatbu náhle zemřel, zůstaly po něm dvě dcery – Anna Marie Františka a Sibylla Augusta. První z nich zdědila mimo jiných statků i zákupské panství. V 18 letech se provdala v Roudnici nad Labem za rýnského falckraběte Filipa Viléma z Neuburgu, švagra panujícího císaře Leopolda I.

V roce 1693 se jim narodila druhá dcera Anna Marie Karolína (první Leopoldina Eleanora Elisabeth zemřela v batolecím věku), ale zároveň bohužel Filip Vilém zemřel. Byl pohřben do nově vybudované krypty právě představovaného kostela sv. Fabiána a Šebestiána. Na stavbu dohlížel známý barokní architekt Giulio Broggio, který pracoval na zákupském zámku. Na naléhání císaře Leopolda I. se Anna Marie Františka roku 1697 znovu provdala v Düsseldorfu za prince Giovanniho Gastona Toskánského, syna velkovévody Cosima III. Medicejského. Světácký a hlavně rozhazovačný Giovanni vydržel v Zákupích po boku energické a hospodárné ženy jen pět zim a utekl do Itálie. Jediným pozůstatkem působení italského dvora zde tak zůstala kaple sv. Josefa na úpatí Kamnitzbergu (dnešního Kamenického vrchu), kterou vystavěl zřejmě Giulio Broggio za peníze italských dvořanů. Kapli můžeme obdivovat dodnes.

V letech 1706–1710 vzniklo na tehdejším Tržním náměstí nejvelkolepější zákupské sochařské dílo – sousoší Nejsvětější Trojice od dvorního sochaře Anny Marie Františky Ondřeje Dubkeho. Druhý nejvýznamnější kostel nechala vystavět Anna Marie Františka v Brenně. Starý dřevěný kostel byl dlouho předtím stržen. Stávající zděnou stavbu Václav Špaček upravil roku 1724 prodloužením, takže vznikl nový barokní svatostánek. V roce 1726 byl kostel, zasvěcený sv. Janu Křtiteli, dokončen.

Ve spojitosti s velkovévodkyní je třeba zmínit zákupského děkana Jana Jindřicha Schleicharta von Wiesenthal, jenž se narodil 3. prosince 1699 v domě zvaném „U Petržílků“ na Malém Městě pražském. Jeho otec byl Filip Adolf Schleichart von Wiesenthal, bývalý císařský důstojník a poté dlouholetý správce stájí a hospodářského dvora na zámku velkovévodkyně Anny Marie Františky Toskánské. Původně byl správcem u prvního manžela velkovévodkyně Philippa Wilhelma, rýnského falckraběte. Jeho matka se jmenovala Anna Alžběta Terezie, rozená Therer von Thererheim, dcera šlechtice a právníka původem ze Slezska. Základy vzdělání získal v rodině, později navštěvoval jezuitské gymnázium. Teologická studia pak absolvoval v konviktu sv. Bartoloměje na Starém Městě pražském. Ukončení teologického studia a jmenování bakalářem teologie se událo při slavnostním svěcení a požehnání v chrámu svatého Víta na Pražském hradě na Vánoce roku 1722. Kněžské svěcení obdržel z rukou tehdejšího arcibiskupa pražského Františka Ferdinanda, hraběte z Khünburgu. Kněžskou

službu započal jako kaplan na panství velkovévodkyně Toskánské v Mariánské dnes Horní Polici, později nastoupil jako kněz ve Cvikově. Od začátku roku 1735 pak byl jmenován děkanem v Zákupěch, kde působil do své smrti 6. dubna 1739. Je podle svého přání pochován v děkanském kostele sv. Fabiána a Šebestiána u oltáře sv. Kříže, který nechal zbudovat na své náklady. Přestavbou kostela v letech 1862–1865 došlo ke změnám interiéru a místo posledního odpočinku tohoto velmi oblíbeného kněze se doposud nepodařilo identifikovat.

Anna Marie Františka, lidem přezdívaná „Stará Výsost“, zemřela 15. října 1741 a panství po ní zdědila Marie Anna Karolína. Ta se ještě za života své matky provdala roku 1718 za vévodu Ferdinanda Bavorského. Sňatkem se ale dostala do „nepřátelského tábora“ a za druhé slezské války v letech 1743–1747 musela pobývat v emigraci. Po smrti Marie Anny Karolíny vládl na panství její syn Klement František (znovu založil ves Klemensdorf – nyníjší Lasvice), po něm v letech 1770–1777 Maxmilián Josef, pak do roku 1795 Karel ze Zweibrückenu a do roku 1803 vlastnil Zákupy rýnský falckrabě Maxmilián Josef. Ten prodal panství arcivévodovi Ferdinandu z toskánské větve Habsburků. Roku 1818 byly Zákupy přechodně povýšeny na vévodství a patřily, i když spíše formálně, Napoleonu Františku Josefu Karlovi (Napoleonu II.), zvanému Orlík. Od roku 1832 patřily Zákupy Leopoldu II. Toskánskému, od roku 1849 panství připadlo císaři a poslednímu korunovanému českému králi Ferdinandu V., zvanému Dobrotivý.

Téměř každoroční letní přítomnost dvora Ferdinanda dodala lesku nejen samotným Zákupům, ale odrazila se i ve stavbě nových církevních objektů a opravami stávajících. Pan Bernhard Kirschner z Düsseldorfu doplnil naše povídání následujícím textem: „V roce 1863–1865 došlo k úplné renovaci zákupského kostela, převážně z prostředků císaře Ferdinanda I. a jeho choti Marie Anny. Potřebná částka 40 000, – guldenů byla doplněna z různých nadací a příspěvků farníků. Půdorys kostela nebyl zvětšen, jen vnitřek byl upraven v jednotném stylu a byla nově postavena věž a věžičky. Uvnitř kostela došlo tehdy k velkolepé úpravě, která je zachována dodnes. Při stavebních úpravách se našly písemnosti a záznamy z let 1551, 1666, 1706 a 1715. Krypta, ve které je pohřbeno 8 členů rodu Berků je mokrá, ale novější krypta pod sakristií se zachovala. Zde je pohřbena velkovévodkyně Anna Marie Toskánská se svým prvním manželem Philipem Wilhelmem. Kostel byl z přední strany oplocen krásným železným plotem a bránou s vrátky. Ze stran a kolem hřbitova byla po-

stavěna zeď, do které byly zazděny staré náhrobní desky. Nápisy zůstaly zachovány jen u dvou německých desek z let 1644 a 1730 a jednoho latinského z roku 1588...“ V roce 1865 vznikla nadace pro boromejky na dvoutřídní obecnou školu dívčí s německým vyučovacím jazykem, opatrovnu malých dětí a pro vzdělávací dívčí ústav spojený s penzionátem. A proto byla na náměstí vystavěna mohutná dvoupatrová budova „Domu řeholních sester sv. Karla Boromejského“, která stojí dodnes. V následujících letech byly postaveny místní kaple v okolních vesnicích – kaple sv. Jana v Božíkově, kaple sv. Prokopa v Kamenici, kaple sv. Antonína Paduánského v Bohaticích, kaple Panny Marie, pomocnice křesťanů ve Starém Šidlově a kaple sv. Josefa z Callasany v Lasvicích. Vznikly i malé výklenkové kapličky u silnic, u Svitávky, některých pramenů a drobné sakrální památky v podobě soch a křížků, často i u polních cest a v lesích.

Prvního března 1934 do úřadu zákupského děkana nastoupil Rudolph Fišar, svědek událostí, který použitím mála slov dokázal zachytit velikost absurdity a dramatu své doby.

Devátého října 1938 byly Zákupy obsazeny při záboru pohraničí a během druhé světové války byly zrekvírovány opět kostelní zvony.

V kronice děkanského kostela se roku 1945 píše: „...nacistický kolos, který se zdál být zajištěn pro všechny eventuality, velmi náhle se zhroutil a jeho pádem přivedl do nesmírného neštěstí miliony. Dne 7. května v poledne, od táhlo ze Zákup zde umístěné německé vojsko, celou noc a následující den městem procházeli další vojáci a uprchlíci. Ale teprve 9. května se valí první ruské tanky a projíždějí dále... Kostel zůstal bez svátosti oltární a byl uzavřen, mimo dobu ranní mše. V následujících dnech a týdnech se přišli někteří Rusové podívat do kostela, chovali se slušně a dokonce zbožně. Přicházeli také na děkanát, nic ale nevzali. Také mešního vína se nedotkli, ale naopak později, když už tu nebyl žádný Rus, bylo víno ze sklepa ukradeno... V pondělí na Svatodušní svátky šlo 19 dětí ze zhořeleckého sirotčince, ubytovaných u milosrdných sester, k prvnímu sv. přijímání...“ Děkan Johann Müller, farář z Velenic, ačkoliv těžce nemocen, byl převezen do českolipského sběrného tábora. Následně byl se sestrou propuštěn a zemřel 20. října ve zdejší ženské klášterě. 20. ledna 1946 se konala slavnost die cadente (svátek sv. Fabiána a Šebesťána). Ranní mše byla v češtině i němčině a hlavní bohoslužba v češtině, kázal páter Bernardin Sovadina ze zdejšího kapucínského kláštera, asistoval farář Wenzel Köhler z Dobranova. 5. června obdržel děkan Rudolph

Fišar vyrozumění, že on a jeho hospodyně budou následující den odsunuti. Předal proto agendu páteru Bernardinu Sovadinovi. Celkem muselo Zákupy a okolní vesnice po druhé světové válce opustit 3300 sudetských Němců a radikálně se tak změnily národnostní poměry církevních obcí. V Zákupích zůstalo pouze 30 smíšených rodin a z vnitrozemí přicházeli lidé, kteří obdrželi dekrety na bývalé německé majetky. Úřad pro osídlování pohraničí byl v gesci KSČ, která očekávala za přidělený majetek jako vděk hlasy ve volbách, což se také stalo. Jaký měl vliv příchod nových lidí bez rodových vazeb do pohraničí na církevní památky, můžeme a v mnoha případech již ani nemůžeme vidět, protože bohužel neexistují. Kostelnice Erna Wunsch byla 28. června s posledními Němci odsunuta a její místo převzal Josef Jevitzký od řádových sester a 13. července 1946 byl za vikáře a správce zákupské fary ustanoven Franz Josef Richter, farář z Brenné. Ale už od 1. října převzal správu fary páter Anicetus Franciscus Petružela, guadián kapucínského kláštera v Zákupích. Tento řeholník sloužil jako vojenský duchovní Náhradního tělesa v anglickém Leamingtonu od roku 1941 a s československými vojáky prošel boje od afrického Tobrukú až po francouzský Dunkerque. Kpt. duch. v záloze František Petružela byl při slavnosti k 1. výročí ukončení války v Zákupích vyznamenán za hrdinství. 28. prosince 1949 byl Státním soudem v Praze odsouzen za trestný čin pobuřování proti republice na dva roky těžkého žaláře nepodmíněně a pokutě 10 tisíc korun. V rozsudku stálo: „...Reakčně se projevuje již od počátku svého působení. Když byl vyznamenán jako důstojník západní čsl. armády, přijal vyznamenání velmi chladně, téměř s odporem. Četl všechny pastýřské listy a s nadšením říká otevřeně, že bude číst vše, co přijde od biskupa. Katolickou akci odmítá, též soupis církevního majetku s tím, že je to vnitřní věc církve, a státní správu neuznává. Petružela je v podezření z ilegální činnosti a z vyzvědačství, dle hlášení a zpráv vojenských orgánů v Zákupích a zjištění církevního referátu, 19. 6. četl oběžník, přičemž šťval v kostele proti Leninovi, Stalinovi a Marxovi. Politická situace v místě: převážná část věřících i občanstva má proti němu velké antipatie z důvodu jeho chování. Pouze věřící z řad reakce, a hlavně Němců s ním sympatizují a všemožně mu pomáhají. Stýká se velmi srdečně s Němci, jsou známy jeho styky s Němci odsunutými a jeho styky s reakčními elementy, zvláště s tzv. starousedlíky. Má vliv pouze na věřící Němce a reakcionáře, kteří si jej velmi chválí. Jeho vliv na ostatní kněze se veřejně neprojevuje, je však dosti velký a značný. Petružela je jedním z dů-

věrníků a věrných biskupa Trochty a dělá spojku s Litoměřicemi, jak bylo konkrétně zjištěno v několika případech...“

Po odpykání trestu na Mírově byl František Petružela internován v Želivi až do roku 1955.

Poválečné osudy kapucínského kláštera a kláštera boromejek se nelišily od jiných. Posledním německým gvardiánem kláštera byl páter Eusebius Rösler, který v květnu 1945 uprchl do Německa, kde žil až do své smrti 29. října 2002. Prvním českým gvardiánem se po válce stal páter Bernardin Alois Sovadina, který zažádal v roce 1946 o uvolnění z kapucínského řádu a zemřel v Krnově 2. září 1998. Po něm nastoupil páter Anicetus Franciskus Petružela, o kterém jsme psali výše. Konec kláštera nastal s ovládnutím státu komunistickou stranou 25. února 1948. ÚV KSČ schválil 22. srpna 1949 obsazení klášterů a zatčení příslušníků řádů, 20. ledna 1950 již byla schválena podrobná podoba akce „K“ (mužské kláštery) a „Ř“ (ženské kláštery). Pro odůvodnění tohoto brutálního a nezákonného počínání měla sloužit diskreditace čelních představitelů řádů v očích veřejnosti s následujícím monstrprocesem. Předseda Státního úřadu pro věci církevní Alexej Čepička (také tehdejší ministr spravedlnosti) vybral osobně sedm představitelů nejvýznamnějších řádů a nechal je během února a března pozatýkat. Po ukončení monstrprocesu a fingovanému „nálezů zbraní“ v želivském klášteře nastala druhá etapa: v noci ze 13. na 14. dubna a v dalších týdnech vtrhla StB se SNB a Lidovými milicemi do všech klášterů a zatýkala řádové bratry. Čtvrtého května přišla řada i na zákupský kapucínský klášter, gvardián Bonaventura Antonius Chmelař byl zatčen přímo při večerní májové pobožnosti a s bratry odvezen do soustředovacího tábora, klášter byl zároveň zrušen. Komunisti tak internovali v Československu 2376 řeholníků a uzavřeli 219 řádových domů. Jak jsme již uvedli, 28. prosince 1949 byl v Praze po válce vyznamenaný gvardián Anicetus Petružela odsouzen na dva roky nepodmíněně. Řeholní bratři byli v internaci drženi zpravidla dva až tři roky, „nejzatvrzelejších“ 309 kněží bylo ze želivského kláštera propuštěno v roce 1955, z kláštera v Králíkách dokonce až v roce 1960! 350 mladších řeholníků bylo nasazeno u PTP (pomocné technické prapory). Před propuštěním byli kněží nuceni k vystoupení z řádů do civilního života nebo ke spolupráci s StB, pokud chtěli dále kázat. Církevní budovy byly předány větší armádě, cenné obrazy a monstrance Národnímu muzeu a zbytek byl

ukraden. Zde v Zákupcích byla malá část listin předána do archivu v Litoměřicích, cenné rodinné šperky německých občanů odsunutých v letech 1945–1946, jakož i mešní poháry, svícny a dřevěné sochy byly ukradeny. Barokní sochy stojící před kostelní budovou byly na popud tehdejšího vedení města rozbity a naházeny do základů teletníků v zákupském Podlesí. Klášter převzala KVUSS (Krajská vojenská ubytovací a stavební správa) Litoměřice a objekt byl využíván Pěším praporem československých parašutistů, po okupaci Československa Sovětskou armádou v srpnu 1968 byl objekt Sověty obsazen a posléze přebudován na sklad.

Zákupský klášter boromejek se stal obětí akce „Ř“, což byl krycí název pro nezákonné zavírání ženských klášterů a rušení ženských řeholních řádů v komunistickém Československu. Samotná akce „Ř“, které předcházela akce „K“, probíhala ve dvou etapách. První fázi komunisté zahájili 26. července a trvala až do 15. srpna 1950. Druhá vlna se udála v noci z 27. na 28. září 1950. Celá akce skončila v listopadu téhož roku. V Československu bylo v roce 1950 celkově 11 896 řeholnic, rozdělených do 670 domů z 56 řádů. Z toho v českých zemích žilo 7643 řeholnic v 502 domech 32 řádů. Na Slovensku byla čísla menší, působilo zde 4253 řeholnic rozčleněných do 168 domů z 24 řádů. Hlavním cílem této akce bylo potlačení řeholních řádů a odstranění řeholníků z veřejného života. Součástí akce bylo zabavování církevního majetku ženských řeholí. Akce „K“ a „Ř“ byly naprosto nezákonným aktem násilí. Neexistovala vůbec žádná právní norma, která by takový postup státních orgánů umožňovala, ať už celkově nebo v jednotlivých případech. „Majetkové převody“ zpětně „pololegalizovala“ vyhláška č. 351/1950 Státního úřadu pro věci církevní z 31. května 1950, převádějící správu řeholního majetku „nesloužícího řeholním účelům“ na státem řízený náboženský fond. Je pochopitelné, že kláštery násilně zbavené svých řeholníků spadaly přesně do této kategorie.

Po odjezdu okupačních vojsk z Československa byl objekt kapucínského kláštera bezúplatně převeden od KVUSS Litoměřice na Výrobní družstvo Redos Hradec Králové včetně poskytnutí finanční dotace na povinné udržovací stavební akce. Avšak v důsledku různých finančních machinací byly udržovací práce v roce 1990 zastaveny, celý objekt nebyl důkladně zabezpečen, čehož využili někteří zákupští občané, kteří ukradli nejprve střešní krytinu, v důsledku čehož došlo po několika dalších letech rozkrádání a vandalismu k destrukci budov. Až do roku 2000 byl kláš-

ter nabízen k prodeji prostřednictvím RK Porea, avšak pro naprostý nezáměr byla nabídka ukončena. VD Redos se po mnoha soudních řízeních dostalo do konkursu a správcem konkursní podstaty byl roku 2005 celý objekt kláštera dán do dražby (bez pozemků na kterých budovy stojí). Koupila jej paní Havelková z Prahy, která započala prostřednictvím tesařské a pokrývačské firmy Schicht z Benešova nad Ploučnicí s opravami. Po vyčerpání finančních prostředků a pro nezískání dotací ukončila majitelka práce a v současnosti je klášter na prodej. V rámci restitucí předtím kapucíni neprojevali o klášter zájem.

Klášter boromejek na náměstí patří dnes městu Zákupy. Před rokem 1989 byl v patře sítotisk, dnes je v přízemí pouze pošta a nefungující hořolezecká stěna.

Dne 24. února 1948 zemřel v nemocnici sv. Alžběty v Eisenachu rektor kostela „Srdce Ježíšova“ v Gotze Rudolph Fišar, bývalý zákupský děkan a druhý den, 25. února převzala vládu v naší zemi KSČ. V následujícím roce 1949 schválil ÚV KSČ – bylo to 22. srpna – obsazení klášterů a zatčení příslušníků řádů. Od této doby vedl děkanát a klášter v Zákupích páter Bonaventura Antonius Chmelař O.F.M.Cap. Čtvrtého května 1950 byl však přímo při májové pobožnosti spolu s řeholním bratrem Marcellusem Aloisusem Allanem zatčen a odvezen na neznámé místo. Kapucínský klášter byl zároveň úředně zrušen. Jelikož dvě farnosti přišly o své farní správce, převzal, jak jsme už psali, jejich správu Franz Josef Richter působící z Brenné.

Staral se o tři národnostní skupiny – Čechy, Slováky a několik zbylých Němců. Na žádost biskupa také sloužil všude tam, kde je uchována Nejvyšší svátost oltářní – o všech nedělích a svátcích v 9 hodin ve farním kostele Brenná, dvakrát v měsíci od 18 hodin v děkanském kostele Zákupy a u sester boromejek, v 15 hodin, jako obvykle, ve farním kostele ve Velenicích. Cesty absolvoval pěšky.

Dne 30. srpna 1950 bylo pět zbylých sester boromejek odvezeno i s pekárnou hostií do Albrechtic v Moravském Slezsku a zákupský ženský klášter byl zrušen. Petice děkana Richtera za povolení vykonávání svého duchovního úřadu byla 20. září 1950 zamítnuta, proto požádal biskupa, aby mohl opustit domovinu a správu Brenné předat duchovnímu z Mimoně, Zákupy duchovnímu z České Lípy a Velenice novoborskému děkanství.

Do 3. října 1950 se mše nesloužily, tohoto dne však děkan Richter obdržel „mlčky“ souhlas k vykonávání pravidelné správy farnosti. K 1. říjnu byl ještě děkanovi přenechán jeden hektar půdy. Ostatní pozemky – pole, louky včetně stodol byly nařízeny prodat. V následujícím roce odnesl odsloužení velikonočních bohoslužeb Franz Josef Richter těžkým zápallem plic s recidivou. Během jeho nemoci zmizel jedné červnové noci veliký kříž před domem č. p. 227, pachatelé nebyli vypátráni. Teprve na přelomu července a srpna mohl děkan sloužit mše, po dobu nepřítomnosti jej zastupoval českolipský děkan Franciscus Polášek a jeho kaplan Dr. Johann Nepomuk Danišovič O.F.M. Prvního září 1951 však byl Franzi Josefu Richterovi odebrán souhlas k výkonu duchovní správy a 5. října obdržel vyzvání k vystěhování se z fary do 20. října. 17. října našel přístřeší u jednoho brennského sedláka a byl přijat za člena rodiny. Novým zákupským děkanem byl jmenován od 1. listopadu R. D. Mojmír Josef Melan. Protože byla zákupská fara obsazena třemi rodinami, bydlel nový děkan na faře v Brenné. Úředním rozhodnutím zanikl 30. listopadu 1951 vikariát v Jablonném a farnosti soudního okresu Mimoň, Zákupy a Brenná byly začleněny do vikariátu v České Lípě. Děkan Melan se staral o duchovní život různorodé společnosti přistěhovavších se lidí ze všech koutů Čech, Moravy a Slovenska. Slovinci bydleli v hospodářské části zámku, horokrevní muži vyvolávali rvačky a ženy se často hádaly. Patřili však mezi pravidelné návštěvníky bohoslužeb, ženy i ve všední dny. Plný kostel byl trnem v oku tehdejšími funkcionářům, takže byl děkan po čase obviněn z vykonstruovaného zločinu a odsouzen na několik let do vězení. Dne 1. května 1956 byl jmenován duchovním správcem Zákup a Brenné R. D. Miloslav Hadrava a po něm hned 1. prosince R. D. Josef Jiran. Tento mladý, sportovně založený rodák z Písku si okamžitě získal všechny vrstvy obyvatelstva, zejména však mládež. Na hřišti za tělocvičnou se hrál fotbal, na skalách v okolí Sloupu organizoval horolezeckou činnost, ty nejlepší pak brával do Tater. Děkan bydlel na faře vlevo v přízemí, nahoře staří manželé Šedivých a naproti nim mladá vdova Švecová s dvěma malými dětmi. V přízemí byl ještě jeden opuštěný a mokrý byt, který R. D. Jiran pomohl získat a opravit Janu Bernatovi. Tento farník, bývalý prvorepublikový četník a účastník květnového povstání s trvalými následky po zranění nebyl u vedení města oblíben. Aktivita děkana a zejména to, že kostel byl plný dětí, vedly k mnoha stížnostem na biskupství, jeden čas se uva-

žovalo i o odepření státního souhlasu s výkonem duchovní služby. Děkan byl urychleně přeložen na jinou farnost a zde byl stejně posléze zbaven státního souhlasu. Podařilo se mu emigrovat, působil v Curychu a po roce 1989 se vrátil do vlasti. Msgre. ThDr. Josef Jiran zemřel v Písku 10. srpna 2001. Jeho nástupcem v zákupské farnosti se stal od 1. června 1958 R. D. Rudolf Hevera. Byl starší, uvážlivější a v projevech opatrný a velmi diplomatický. Domluvil pro zákupské děti účast na litoměřických mikulášských besídkách, a právě práce s dětmi se stala záminkou pro jeho obvinění a nepodmíněné odsouzení z mravnostního deliktu. Dne 15. května jej nahradil R. D. Jan Maria Surý, SBD. Tento zákupský duchovní správce zemřel přímo v kostele chvíli po mši svaté v sakristii na selhání srdce. Před nástupem do Zákup psal litoměřickému generálnímu vikáři o situaci v Zákupcích: „...Horší situace je ovšem v Zákupcích. Opuštěná farnost bez mzdového fondu. Mimořádné vichřice v minulém roce, které způsobily nesmírné škody v celé obci a zle zařadily i na církevních objektech. Ostatní dokonali nezodpovědní nájemníci nadiktovaní MNV. Farní budova je ve velmi špatném stavu. T.č. bydlí v ní 15 osob (dospělí i děti). Střecha je v havarijním stavu. Chatrný stav některých oken (některá okna byla již vyměněna). V prvním poschodí, kde má být zřízena farní kancelář a bytová jednotka pro duchovního správce, není ještě ve většině místností zatrubkované elektrické vedení, nutno zasekat do zdi, topení schází, instalační a hygienické zařízení nutno doplnit. V další etapě oprav nutno provést zevní opravy kostela. Kusy fasády padají na střechu a ničí ji, okapy, roury, apod. Farnost duchovně zpustla. Jeden z předchůdců byl MNV skandálně vyhozen, druhý zatčen a několik let vězněn. Tajemník MNV se nakonec oběsil, atd. Je to všechno v Zákupcích lákavé jen tím, že novému duchovnímu správci nikdo nebude ani trochu závidět a že on nakonec může ukázat, že s pomocí Boží a nadřízených úřadů se i na takovém úhoru dá aspoň něco dobrého vykonat...“ Po jeho smrti se stal zákupským děkanem od 1. srpna 1970 R. D. Václav Josef Holas, OSA. Od 1. ledna 1983 začal spravovat po duchovní stránce Zákupy a Brennou R. D. Ivan Josef Peša, opět OSA. Dalším zákupským děkanem byl od 1. července 1984 R. D. Richard Kavan. Téměř po roce, 1. srpna 1985 to byl R. D. Vladimír Jedlička a od prvního června 1986 R. D. Václav Horniak, SVD. Václava Horniaka nahradil po roce R. D. Viliam Matějka, který působil v Zákupcích do 31. prosince 1992. Do funkce administrátora zákupského děkanství po něm nastoupil od 1. ledna 1993 R. D. Tomáš Kuba a od 15. října 1994 R. D. PaedDr. Štefan Bednár, O.T. Ten zakrátko odešel

na církevní konzervatoř do Opavy. V dalších letech spravoval zákupskou a excurrendo brennskou farnost z České Lípy R. D. Viliam Matějka. Dne 1. července 2009 byl jmenován pro zákupské děkanství nový farář, kterým se stal R. D. Mgr. Grzegorz Wolański. Děkanství Zákupy duchovně spravuje farnost Zákupy, excurrendo farnosti Brennou a Velenice. Zákupské děkanství patří do českolipského vikariátu, jednoho z deseti, které tvoří litoměřickou diecézi. Vikariát tvoří 47 farností s 51 kostely a s malým počtem duchovních. Vikářem je od roku 2010 R. D. Mgr. Rudolf Repka a jeho sekretářem R. D. Viliam Matějka, děkan v České Lípě.

Děkanský kostel sv. Fabiána a Šebestiána

Hlavním dnešním církevním svatostánkem v Zákupcích je kostel sv. Fabiána a Šebestiána. Zasvěcení kostela těmto patronům bylo zvoleno zřejmě kvůli tehdejším morovým epidemiím, které si vybíraly svou daň mezi tehdejšími obyvateli Zákupska a mělo je před „černou smrtí“ chránit.

Úvahy o stavbě kostela sahají do roku 1493, kdy se poprvé jako majitel zákupského panství připomíná Petr Berka z Dubé. V roce 1502 si Petr, Jiří, Václav, Adam a Zdislav Berkové panství na Českolipsku rozdělili a Zákupy dostal potvrzeny Petr. V roce 1518 přenechal zákupské panství k užívání Zdislavovi s podmínkou, že je to jen do jeho smrti. Až v roce 1532 koupil Zdislav Berka od Petrových dědiců Zákupy do trvalé držby. Tehdy se stal nejvyšším zemským sudím a v roce 1534 nejvyšším hofmistrem císaře Ferdinanda I.

Písemné zmínky o počátcích stavby kostela se nezachovaly, teprve až roku 1863 byl při přestavbě pod vápennou omítkou nalezen německy psaný nápis: „*Léta Páně 1551 9. března zhotovena okna S. Heltem, sklenářem t.č. v Reichstadt. Amen.*“ Na pomoc muselo být proto použito datování radiokarbonovou metodou, které zjistilo, že nejstarší částí je zvonová stolice, jejíž dřevo bylo pokáceno v zimě let 1554–1555. To by odpovídalo informaci, že roku 1562 byla dokončena stavba a zavěšen zvon. O zvonu, který je nyní zavěšen v hlavní věži můžeme říci, že existuje mnohem pozdější, ale podrobný zápis R. Lungy: „*Bronzový kostelní zvon, nárazový tón bl, průměr 89 cm, tloušťka věnce 6 cm, hmotnost přibližně 470 kg. Ulil jej roku 1508 mistr Bartoloměj v Praze-Novém Městě; koruna šestiuchá, ucha uspořádaná do kříže, zdobena nízkým dvoupramenným, dolů otevřeným pletencem, po stranách uch šev. Základ koruny nízký, s nerovným okrajem. Nahore dvouřádkový nápis v gotické minuskuli, shora a zdola ohraničený dvojlinkou, vprostřed dělený linkou; poslední slovo (habet) se nevešlo, není ukončeno. Dělicími znaménky jsou lile (*), zvonek (&) a konvice (#). První řádek – *anno*domini*millesimo*ccc*octavo*en & ego*campana&nvqvvam&pronvccio*vana#ignem; druhý*

řádek – #vel&festvm*bellvm&avt&fvnvs&honestvm# qvi*me &fecit *magister#bartholomevs*nomen#hab. Nápis je ve smyslu „Léta Páně tisícího pětistého osmého. Aj, já zvon nikdy nezaznívám marně, hlásám požár nebo svátek, válku nebo slavný pohřeb. Zhotovil mne mistr řečený Bartoloměj“. Pod začátkem nápisu reliéf apoštola sv. Filipa se vztyčeným křížem v levé ruce, věnec oddělen dvojicí linek; v spodní části věnce nad dolním okrajem dvojice linek. Dolní okraj na několika místech olámán“.

Ovšem nejstarší zachovalou částí kostela je presbytář, který mohl sloužit při nutnosti i jako provizorní chrám. Presbytář vykazuje také dílčí odlišnosti od celého trojlodí – zatímco trojlodí je zaklenuto valenými klenbami s trojbokými výsečemi, presbytář žebrovou cihelnou klenbou o jediném poli. Žebra se ve vrcholu sbíhají do kruhového svorníku s erbovním znamením Berků, což je přesvědčivým důkazem stavitele – ne Vartenberků, jak se dříve předpokládalo. Presbytář byl zevně zpevněn opěráky a osvětlen třemi velkými hrotitými okny, jejichž tvar je původní. Východní okno je sice zazděné, ale na vnější straně je patrná kružba v podobě dvou trojlístů doplněných trojicí vějířovitě uspořádaných plamének. Je jisté, že presbytář tvoří nejstarší a stylově oddělenou etapu, datovanou do doby před rokem 1550. Pozoruhodnou shodu vykazuje kostel sv. Alžběty v nedalekém Cvikově, jehož presbytář se rozměry velmi blíží zákupskému, včetně berkovského znaku. Ve Cvikově se ale kdysi v interiéru našly nápisy, datované do let 1527–1529. Pokud se informace zakládá na pravdě, mohli bychom s jistou dávkou opatrnosti datovat prvopočátek výstavby v Zákupích do těchto let a možná i do roku 1500. Možnosti, že byl presbytář využíván jako svatostánek před celkovým dokončením kostela a hlavní věže, nasvědčuje poměrně mohutná mnohoboká sanktuosová dřevěná věž, jejíž stopy se dochovaly v krovech dodnes. Pokud uvažujeme v historických souvislostech, teprve od roku 1518 měl Zdislav Berka Zákupy v trvalejším držení a zřejmě i motivaci k dostavbě nového kostela. Kostel Panny Marie u zámku mohl být v té době již rozměry nevyhovující, v nepřilíh dobrém stavu nebo nezapadal do koncepce nové přestavby hradu na zámek. Vysoké postavení nejvyššího hofmistra s sebou přineslo i snahu o reprezentaci své osoby a panství, takže se nedokončený kostel sv. Fabiána a Šebestiána dočkal velkého rozsahu prací. Zabrzdění aktivit přinesla roku 1553 morová rána, která stála i život tehdy téměř osmdesátiletého Zdislava Berku. Před smrtí odkázal panství, které ob-

nášelo Zákupy, Horní Polici, Cvikov a od krále zastavený Mělník synovci Zbyňku Berkovi, tehdy velkopřevoru řádu maltézských rytířů (johanitů) ve Strakoniciích. Zbyněk se roku 1556 vzdal řádové kariéry a 20. ledna se oženil v Horšovském Týně s Veronikou z Lobkovic. Dostavba kostela dostala nový impuls. První změnou byla věž s velmi robustní zvonovou stolicí. Byla založena do severozápadního rohu již dokončeného trojlodí (ve Cvikově byla věž řešena venkovní přístavbou k severní boční lodi v místě jejího východního pole). Na úrovni spodní části druhého patra věž prorazila již existující klenby severní lodi a dosáhla téměř dnešní výšky zdiva. Tehdejší podoba oken se nezachovala, pouze jsou dnes patrné autentické hrotité záklenky, takže je předpoklad, že se původní věž v posledním patře otvírala vysokými hrotitými okny. Zajímavý byl nový krov s mimořádně vysokou a strmou střechou lodi, výrazně vyšší, než je ta dnešní.

Zastřešení bočních lodí se sklonem příliš nelišilo od dnešní střechy a mělo velmi dlouhé námětky. V roce 1562 byl ulit a zavěšen zvon a od roku 1565 se v kostele pohřbívalo – dochovalo se pět berkovských náhrobníků – nejstarší bratři (dvojčat?) Alberta a Zdislava Berků a Zdeňka Berky z Dubé o rok později, všechny jsou dětské.

V roce 1572 zde byla pohřbena Veronika z Lobkovic a roku 1578 zde spčinul i sám Zbyněk Berka a příbuzná Alina Chvalovská. Za něho byly asi pořízeny pětirejstříkové varhany, jejichž manuál měl 41 kláves. K roku 1595 se také připomíná poprvé v kostele varhaník. Tehdy byl zakoupen za 50 tolarů regál (varhanní rejstřík). Za Václava Berky z Dubé byl roku 1601 pořízen nový oltář od žitavského měšťana Eliase Ditricha a o deset let později obraz Ukřižování s Pannou Marií a sv. Janem od žitavského malíře Laurentia Hardwika. Již za nového majitele panství Zbyňka Novohradského z Kolovrat vznikl v roce 1620 nový boční oltář s obrazem Korunování Panny Marie a po stranách se sochami sv. Kateřiny, Barbory, Apoleny a Doroty od téhož autora. Zároveň majitel panství věnoval kostelu pozitiv (menší varhanní stroj). Bohužel chrám zpustošili v roce 1621 Sasové, kteří s sebou odvěkli varhaníka Hanse Heinricha Goldberga jako rukojmího. Přitom byly zničeny varhany, zrekvírován principál (základní rejstřík), takže v nástroji zbylo pouze osm zničených píšťal. Aby bylo možno při bohoslužbách vůbec hrát, varhanář David Däcker z České Lípy obratem zhotovil za 30 tolarů nové píšťaly. Vyplundrovaný kostel byl obnoven v roce 1622 s instalací nového bočního oltáře Nejsvětější Trojice a sousoším Ukřižování, vše

nákladem Václava Udaricha Teubnera. Sochařskou výzdobu doplnil Laurentius Hardwik a kamenické práce provedl Johann Freier. Novou kazatelnu rovněž od Laurentia Hardwika a zřízení bočního oltáře sv. Tří králů nechal zhotovit ještě Zbyněk Novohradský z Kolovrat. Od roku 1632 získal Zákupy sňatkem s vdovou po Zbyňkovi Annou Magdalenou z Lobkovic Julius Jindřich Sasko-Lauenburský. V roce 1634 byl kostel znovu vyrábován. V té době byl varhaníkem kantor Joachim Zdeněk Gröber ze Cvikova, který byl roku 1646 podle rozhodnutí městské rady přijat i za písaře. Kromě oprav nechal Julius Jindřich prokazatelně zhotovit roku 1647 pouze boční oltář sv. Anny. Náklady ale nesla Anna Margareta, abatyše kláštera Marienstern v Lužici. Julius Jindřich se v Zákupích příliš nezdržoval, jeho sídelním městem byl Ostrov nad Ohří. Od 20. listopadu 1665 patřilo panství jeho synovi Juliu Františkovi, který zde již pravidelně pobýval. Hlavním cílem nového majitele byla přestavba zámku a stavba kapucínského kláštera, takže v kostele sv. Fabiána a Šebestiána je písemně doloženo pouze nové trojkřídlé schodiště a nové schody na kůr. V roce 1689 zdědila panství starší sedmnáctiletá dcera Anna Marie Františka, jež zřejmě hned po smrti manžela v roce 1693 počala přestavbu kostela v barokním slohu. Byla postavena nová hrobka, sakristie a oratoř.

Vznikly také obě přístavby, severní a jižní. Jižní se uváděla jako kostnice. Více se dochovalo ze severní přístavby, která byla od počátku patrová. Podle plánů před novogotickou přestavbou se nám přístavba ukazuje jako patrový blok s fasádami členěnými na nárožích pilastry ve vysokém řádu, v přízemí i patře se třemi okny sdruženými do dvojic. Proto byla okna v přízemí jen nízká. Oratoř byla zastřešena stanovou střechou s vysokou osmihrannou věžičkou, vrcholící cibulovitou bání. V hlavní věži byla do starší trámové kostry vložena nová vzpěradlová stolice pro dva zvony, zřejmě kvůli statické. Bylo na ni dle datování použito dřevo pokácené v zimě 1694–1696. O třech kusech nových zvonů se zprávy zmiňují až k roku 1722, nejmenší byl zřejmě určen pro sanktusník. Zákupský děkan Tobiáš Jeroným Roll napsal 18. července 1727 pražské arcibiskupské konzistoři, že velkovévodkyně toskánská „*zamýšlí obnovit tento kostel a kůry, to jest empory, uvést do lepšího stavu, bez jakékoliv (jak se doslýchám) změny či zboření zdí či stěn*“ (v originále „*renovare ecclesiam hanc et choros, id est die Emporkirchen, in meliorem ordinem redigere absque tamen (ut audio) ulla mutatione sive diruitione murorum seu parietum.*“). Zároveň chtěla velko-

vévodkyně přenést hlavní oltář na jiné místo a na jeho místě zřídit oltář nový, na němž by místo hlavního obrazu bylo umístěno tělo sv. Felixe. V předchozích letech nechala totiž Anna Marie Františka přivést z Říma ostatky již zmíněného sv. Felixe a sv. Fortunaty. Pro tyto ostatky dovolila zřídit nové oltáře s otevřenými skleněnými relikviáři, kde byly pozůstatky svatých naaranžovány do podoby skutečných figur. V roce 1726 se píše o zbourání věže, úpravě střechy a venkovní a vnitřní renovaci. Zbouranou věží je míněna zřejmě neobvykle velká původní sanktusová věžička a snad se jednalo i o výměnu krytiny na hlavní věži. V roce 1729 se v pramenech hovoří o „stavbě zákupského kostela“, která stála poměrně velkou částku téměř 1000 zlatých. Práce se protáhly až do roku 1734. V letech 1732 a 1733 byla totiž postavena nová kazatelna a 30. června 1732 uzavřena smlouva se štukatérem Bernardem Eheimbem na nový hlavní oltář včetně tabernáku a antependia. Práce oceněné na 500 zlatých stihl do roka (v následujícím roce 1734 si však doučtoval ještě 150 zlatých).

V kontextu s výše uvedenými sakrálními stavbami je nutno zmínit se blíže o jejich tvůrcích. Všechny stavby byly zadány baroknímu architektu a dvornímu staviteli velkovévodkyně z Toskány Václavu Špačkovi, který se narodil jako manželský syn novoměstského zednického mistra Martina Špačka a Anny, pokřtěn byl 28. srpna 1689. Příslušenství složil 15. května 1715 a stal se měšťanem Nového města. Od 4. června 1717 se stal samostatným zednickým mistrem v otcově dílně. Jeho přítelem (svědek na svatbě) se stal i významný barokní architekt a stavitel František Maxmilián Kaňka. Od roku 1736 byl v čele novoměstského cechu zedníků jakožto „obereltister Baumeister“. K prvnímu setkání Václava Špačka a velkovévodkyně z Toskány došlo na začátku roku 1718 (stálý plat dvorního stavitele ve výši 120 zlatých ročně však pobíral až od 1. ledna 1722). V roce 1718 byl položen základní kámen přestavby zámku v Ploskovicích, na jaře téhož roku je Špaček zde jmenovitě uveden. Pro nás má větší význam jeho působení v Horní Polici. Zdejší panství nabyt roku 1632 Julius Jindřich Sasko-Lauenburský sňatkem s Annou Magdalenou z Kolovrat. Jeho syn Julius František nechal starší kostel v letech 1688–1690 zcela přestavět. Nový kostel navrhl a stavbu vedl Julius Broggio. Po smrti Julia Františka v roce 1689 pokračovala ve stavbě Anna Marie Františka. V roce 1700 nastoupil jako nový dvorní stavitel velkovévodkyně Jan Jindřich Klingeleiter, jenž u ní působil do roku 1703. Roku 1717 byla naplá-

nována zásadní dostavba (a přestavba) hornopolického areálu, kterou od následujícího roku vedl již Václav Špaček.

Roku 1718 se naplno rozeběhly práce, byla postavena kupole nad knížecí oratoří, hudební chór, boční lodě a dvě „vlašské kupole“. Korunou přestavby byla nová vstupní věž do areálu, na které pracoval i kamenický mistr Jiří Kryštof Stranz ze Zákup. Zákupský lamač kamene Jan Kryštof Geisler nalámal pískovec na čtyři kusy velkých soch a v roce 1722 zákupský dvorní truhlář Jan Fridrich Tielsch renovoval hlavní a postranní oltáře. V roce 1724 proběhla slavnost otevření areálu přinesením ostatků mučednice sv. Kristýny do hlavního oltáře. Od roku 1733 se zaměřil Václav Špaček na přestavbu hornopolického zámku. Co se týče Zákup, stavitel se tu objevil již v roce 1718. Nejzajímavější byla stavba nového výtahu dle vzoru z Ploskovic. Pokračoval také v projektu Julis Broggia v hospodářském dvoře, v roce 1725 to byla nová stáj pro hříbata. Zásadní význam v Zákupěch byla přestavba kostela sv. Jana Křtitele v Brenně. Velkovodkyně jako patronka to rozhodla v roce 1723. Následujícího roku nařídila na místo svážet kamení a Václav Špaček místo obhlédl. Podle zápisu zákupského děkana Tobiáše Jeronýma Rolla bylo rozhodnuto, že „kostel nebude stržen, pouze presbytář, jenž bude vybíhat 10 či 12 loktů“. Se stavbou se začalo na jaře 1724 a kostel s věží byl hotov již v roce 1726. Jedná se o podélnou plochostropou stavbu, jejíž boční strany zvýrazňují polygonální rizality odpovídající ústřední jednotce interiéru, kde výraznější dvojité fabion navozuje dojem kupole. K ní jsou přiřazeny příčné obdélné úseky tvořící spojky se západní částí vyplněnou kruchtou a na východě za štukovaným oltářem přiléhající trojčlennou část se střední vtaženou věží. Důraz na zvládnutí výrazné urbanistické situace, volně navazující na zákupský areál, vyvolal potřebu dvojice průčelí. Bezvěžové je obráceno do krajiny, průčelí s věží pak společně se vstupní branou a do ohradní zdi hřbitova vpravenou dvojicí kaplí zcela dominuje prostoru návsi. Další významnou sakrální stavbou Václava Špačka na Zákupsku byla přestavba kostela sv. Alžběty ve Cvikově. V roce 1727 došlo na zákupský kostel, jak jsme uvedli výše. Z dochovaného plánu pořízeného před přestavbou v 19. století pohledy na vnější fasády dokládají typicky plošný špačkovský styl vycházející z lesenových rámců odhalujících nároží, který byl aplikován na starší stavbu bez její podstatnější proměny – jednalo se tedy spíše o povrchní modernizaci zachovávající starší

stavbu středověkého objektu v podstatě beze změny. Václav Špaček koupil podle svého přítele a velkého vzoru architekta Františka Maxmiliána Kaňky roku 1733 Pařížkovský pivovar. Po smrti velkovévodkyně toskánské v roce 1741 již nestavěl a plně se věnoval pivovárečnictví, kde ovšem nedosahoval takových úspěchů jako Kaňka. Dva roky před smrtí přišel díky neuváženému podnikání v pivovarnictví v dražbě o dům U Štočků. Václav Špaček zemřel 8. července 1751 ve věku 62 let.

Nejslavnější zákupská donátorka velkovévodkyně z Toskány Anna Marie Františka stála za celou řadou dalších staveb na všech svých panstvích – Zákupech, Ploskovicích, Kácově, Hostivicích a dalších. Jedněmi z významných církevních staveb byly mariánské nebo lidově řečeno „morové sloupy“, v sídelních Zákupech tak vzniklo nejkrásnější sochařské dílo – monumentální pískovcový obláčkový pilíř se sousoším Nejsvětější Trojice na vrcholu. Trojiční pilíř se sochami světců a trojicí nádrží na vodu nechala v letech 1706–1710 postavit tehdejší majitelka zákupského panství, Anna Marie Františka velkovévodkyně z Toskány. Autorem sochařské části statue byl zákupský dvorní sochař Ondřej Dubke, kamenickou práci měla na starost dílna Bartoloměje Einseleho a pískovec dodal zákupský kamenolamač Kryštof Geissler. Na dalších pracích se podílela celá řada řemeslníků ze Zákup i okolí. Přiblížme si toho nejhlavnějšího – Ondřeje (Andrese) Dubkeho. Narodil se roku 1667 v Horním Jiřetíně (u Mostu) zednickému mistru Mathiasi Dubkemu a jeho manželce Marii, rozené Lübke. Vyučil se zedníkem a souběžně se učil i kameníkem a kamenosochařem. Po studijním pobytu v Drážďanech se stal v letech 1700–1741 dvorním sochařem Anny Marie Františky, velkovévodkyně Toskánské a dále v letech 1741–1747 dvorním sochařem Marie Anny Karolíny Luisy Františky, vévodkyně bavorské, jež byla dcerou velkovévodkyně Toskánské Anny Marie Františky. První tři roky (1700–1702) dostával stálý roční plat 90 zlatých, dále 1702–1746 pak roční plat ve výši 140 zl. Roku 1747 (ve svých 80 letech!) přestal vykonávat funkci dvorního sochaře bavorské vévodkyně. Za své služby byl však odměněn tím, že ještě v letech 1747–1749 pobíral pravidelnou penzi ve výši svého dosavadního platu. Dále je známo, že Ondřej Dubke vytvořil nadaci v sumě 600 zlatých na udržování věčného světla v kapli Panny Marie v kapucínském klášteře v Zákupech. V písemném záznamu o této nadaci z 29. prosince 1747 je Ondřej Dubke uveden jako dvorní sochař velkovévodkyně Toskánské Anny Ma-

rie Františky. Ondřej Dubke zemřel 12. dubna 1749 na kameníka v pozhnaném věku 82 let. Jeho nejslavnější dílo stojí v Zákupcích dodnes. K východu natočená statue dominuje celému prostoru náměstí, vlastní pilíř monumentu obklopuje ze stran na půdorysu šestiúhelníka kuželková balustráda. Trojice stěn šestiúhelníka je přímá a obsahuje ve středech prolomený přístupový otvor uzavřený ozdobnou kovanou mříží opatřenou v současnosti nátěrem grafitové barvy se zlacenými dekorativními prvky rozet a knížecí korunky. Trojice zbylých stěn balustrády (ve střídavém rytmu) je konkávně projmuta a ve svých středech obsahuje vždy konvexně vypjatou nádrž na vodu mušlového tvaru. V rozích šestistěnu se lze na těchto pilířcích s okosenými stěnami setkat se šesticí soch světců a světic. Dle historických pramenů je známo, že soch bylo na balustrádě celkem údajně dvanáct. Vzhledem k neradostnému stavu byla však plná polovina v roce 1860 odstraněna. V současné době se tedy na balustrádě lze setkat se sochami sv. Floriána (a dále po směru hodinových ručiček), sv. Kateřiny Alexandrijské, sv. Eufemie, sv. Alžběty Uherské, sv. Lucie a sv. Vavřince. Druhá etáž podstavce pilíře je ve zdůrazněných středech všech tří stěn opatřena reliéfy světeckých postav a v rozích dvojicemi andělských hlaviček se splývavými dekorativními látkami s dalšími nápisy. Reliéfy představují sv. Antonína Paduánského, zjevuje se mu malý Ježíšek s paprscitou svatozáří, kterého světec bere do náručí, dále sv. Františka Serafinského a konečně dalšího řádového světce, zřejmě kapucína. Nad druhou etáž podstavce se již vypíná obláčkový pilíř, ve třech nárožích osazený dalšími světci, tentokrát sochami sv. Václava, sv. Mikuláše a sv. Jana Nepomuckého. Další trojicí světců, kteří se nalézají ve středech stěn obláčkového pilíře v následující etáži, je sv. Dominik, sv. Benedikt a sv. Hedvika. Následující etáž výzdoby pilíře tvoří trojice soch osazených v rozích, jsou to sv. Anna, sv. Terezie z Ávily a sv. Josef. Další etáž pilíře osazují sochy, tentokrát Panny Marie Immaculaty (na čelní straně), sv. Edmunda a konečně poměrně neobvyklé světice sv. Matyldy. Ideový vrchol celé ohromné statue s velkým množstvím doprovodných soch tvoří sousoší Nejsvětější Trojice tzv. Vítězné. Kristus a Bůh Otec sedí na obláčcích s andělskými hlavičkami, Kristus objímá levicí veliký zlacený kovový kříž, Bůh Otec s kovovou zlacenou svatozáří, na kolenou přidržuje sféru s křížkem na vrcholu a pravicí poukazuje vzhůru. Duch Svatý se svatozáří se vznáší mezi nimi. Spolupracovníkem Ondřeje Dubkeho

byl sochař Jan Pursch, jenž rozvinul úpravy soch natíráním – polychromií. Na sloupu Nejsvětější Trojice v Zákupcích měl na starosti základnu a podstavec. V Ploskovicích provedl výstavbu umělých jeskyní – grott. V letech 1722–1733 mu byla za sochařské práce zaplacen poměrně vysoká částka 1098 zl. Materiál mu dodával zákupský lamač kamene Jan Kryštof Geisler. Pražský sochař Jan Pursch pracoval pro ploskovický zámek od roku 1724 a do roku 1728 mu bylo vyplaceno celkem 1102 zl. Ze specifikací uvedených v účtech vyplývá, že vytvořil tři fontány s figurální výzdobou, podle dodaných modelů, stojící v dolním sále (podle smlouvy mu bylo zaplacen do 13. října 1725 165 zl. a dále slíbený přídavek 15 zl.). Dále na základě smlouvy ze 13. října 1725 vytvořil 31 kusů soch na altány a vytvořil po roce 1728 šest kaskád do sala terren. K těmto hlavním zakázkám měl ještě opravit sochy obrů.

Mimo těchto prací vytvořil morový sloup v Chlumíně, který patřil také velkovévodkyni Toskánské.

V zákupském kostele sv. Fabiána a Šebestiána byl 9. dubna 1737 vysvěcen oltář sv. Kříže s ostatky, a o rok později 16. dubna oltář Nanebevzetí Panny Marie a 18. dubna oltář Panny Marie Bolestné a sv. Jana Nepomuckého. Podle současného stavebně historického průzkumu byly tehdy vnitřní omítky kostela bílé. Roku 1741 zemřela „Stará Výsost“ Anna Marie Františka a byla pohřbena v hrobce po boku svého prvního manžela prince Filipa Viléma. Následující rok přivezla její dcera, již ovdovělá Anna Marie Karolína ostatky sv. Jana Nepomuckého s dopisem pražského arcibiskupa, potvrzujícím jejich pravost. Devátého srpna 1744 byla uzavřena smlouva na stavbu nových varhan se žitavským varhanářem Johannem Gottliebem Tamitiem. Za devatenáctirejstříkové dílo si účtoval 600 zlatých. Tamitius instaloval své nové varhany na kůr kostela sv. Fabiána a Šebestiána počátkem roku 1746. Třetího února byla uzavřena další smlouva, tentokrát s libereckým sochařem Johannem Gottliebem Bergnerem, na výzdobu varhanní skříně za 72 zlatých. Skříň byla současně bíle štafrována (vyzdobena), řezby byly zlacený a hrací stůl byl vestavěn v podstavci. Původní varhany byly prodány do kostela sv. Máří Magdaleny v Mařenicích. Anna Marie Karolína nechala v roce 1755 provést první soupis kostelů, kaplí, klášterů, špitálů a poustevn na panství. O kostele je psáno (původně v němčině) následující:

„Děkanství kostel v Zákupcích sv. Fabiána a Šebestiána.

Tento děkanský kostel se nachází v dolní části městečka, postavený z pevného kamene, klenutý z cihel, krytý taškovou střechou, veskrze v trvanlivé pevnosti, zároveň ale v takové velikosti, že v něm může kromě empor, oratoří a kůru pohodlně spočinout [číslo vynecháno] osob, zdobně provedený a jak se dá odhadovat, postavený už před 200 lety. Vně a sice nahoře uprostřed kostelní střechy je malá vížka provedená ze dřeva, v ní tři zvonky, na straně kůru je však pěkná, kostelu proporčně odpovídající věž, na ní visí dva větší, které s předchozími třemi vytvářejí příjemný souzvuk. V kostele je pěkný hlavní oltář, stejně jako kazatelna štukátérské práce, na zmiňovaném hlavním oltáři jsou mimo jiné ostatky svatého mučedníka v prosklené schránce v podobě sochařský utvořené figurální formy. Kromě toho zde stojí ještě 6 bočních oltářů, všechny pěkně štafírované, jeden zasvěcený Nejsvětější Trojici, druhý milostné Madonně s dítětem, třetí Neposkvrněné Panně Marii, čtvrtý sv. Janu Nepomuckému, pátý sv. Anně a šestý ukřižovanému Spasiteli. Nad nimi jsou po obou stranách empory, každá přibližně o [vynecháno] místech, nad sakristií pěkná prostorná oratoř zařízení pro milostivou vrchnost, opatřená kamny a přístupná zvenku plechovými dveřmi. Kůr poskytuje dostatek prostoru pro hudebníky a je naproti hlavnímu oltáři. Pod sakristií se nachází hrobka, v níž je v nádherných rakvích uloženo bývalé milostivé panstvo. Uprostřed kostelní dlažby leží také krycí kámen hrobky, v níž leží ostatky duchovních, patronů, prastarého panstva, dvorských kavalírů, dam, panen a jiné šlechty. Hřbitov kolem kostela je vymezen zdí v prostředním stavu, v níž jsou různé památky, epitafy a jiné náhrobky a kostnice s lebkami a kostmi, kde je umíráček.“

V roce 1757 se v soupise uvádí šest bočních oltářních obrazů. Dne 27. června 1775 uhořel do věže blesk a poškodil střechu a varhany. Českokamenický varhanářský mistr Matzke podal 23. července cenovou nabídku na opravu varhan. Týkala se varhan a třech měchů. Zároveň opravil i přenosný pozitiv („lytaney“) z majetku města, na opravě dřevěných částí varhan se podílel i místní truhlář Ignác Herfort. Matzke si účtoval za opravy 100 zlatých. Další oprava měchů se uskutečnila roku 1787 a provedl ji truhlář Thadeus Grohm. Další opravu varhan spolu s laděním provedl za 25 zlatých roku 1791 Johann Christoph Seeliger, varhanář z Beyerndorfu, po pěti letech práce opakoval zákupský výrobce hudebních nástrojů Prokop Goldhammer. Počátkem 19. století byl použit boční mariánský oltář jako hlavní. Od roku 1803 vlastnili panství Habsburkové. Děkan Franz Xaver ze Schönfeldu 25. srpna 1807 odkázal nadaci na opravu střechy kostela

obnos ve výši 1030 zlatých a 50 krejcarů. Osmého srpna 1808 žádal nový děkan Benno Benisch vymalování kostela, který nebyl posledních 28 let bílen. Rozpočtem 35 zlatých za vápno, 8 zlatých za lešení a 100 zlatých za práci byly požadované práce zednickým mistrem Antonem Meinertem provedeny. Dne 16. května 1812 udeřil do věže blesk a zapálil ji, oheň byl ale včas uhašen. V roce 1823 byla pokryta střecha věže topolovým šindelem, pro nedostatek peněz bez náteru. Následující rok došlo na náklady kostela a vrchnosti k natření, ale podle konstatování děkana v pamětní knize „*samozřejmě jako všechny dosavadní vrchnostenské práce velmi špatně natřeno*“. V noci z 18. na 19. února byl kostel vykraden. Neznámí pobertové si odnesli cínový poklop křtitelnice, mosazné lampy, 20 velkých i malých cínových svícňů a cenné textilie. Ve dvacátých letech nechal vrchní panský úředník pořídit na své náklady nový lustr, byly vyčištěny oltářní obrazy a kostel vybílén (jak konstatuje děkan v knize „*konečně zase jednou*“). Po bouři roku 1834 byla střecha ve špatném stavu. V roce 1838 nechal Eduard Leitenberger, majitel textilní továrny v Nových Zákupích, pořídit nový oltářní obraz sv. Fabiána a Šebestiána. Namaloval jej litoměřický malíř Gruss, zlatý rám pocházel z Prahy a tabernákl se sochařskými pracemi zhotovil mimoňský sochař Suska. V červenci byla postavena nová kazatelna a presbytář vydlážděn hošteckými deskami. V první polovině 19. století působil v Zákupích varhanářský rod Nasseů. Karl Nasse kostelní varhany zvětšil na dvacet rejstříků a v roce 1842 za 303 zlatých konvenční měny zrenoval. Počet měchů byl zvýšen o jeden na čtyři, skříň nově červeno-zeleně štafroval sloupský Wenzel Max za 80 zlatých. V roce 1841 byl ke hřbitovní zdi přistavěn objekt, později zvaný hasičárna.

V červnu 1851 chtěl do kostela na svou první zákupskou mši císař Ferdinand, pro zchátralý stav kostela mu ji odsloužili v kapucínském klášteře, načež byl kostel sv. Fabiána a Šebestiána uvnitř v krátkém termínu vymalován a opraven. V roce 1855 instalovali na věž bleskosvod, stalo se tak po špatných zkušenostech z Cvikova a Mařenic, kde ve stejný den uhodil blesk do věží tamních kostelů. V roce 1857 byl stav oltářů tak špatný vlivem dřevokazného hmyzu a vlhkosti (navíc šindelovou střechou do kostela silně zatékalo), že se děkan obrátil na patrona kostela císaře Ferdinanda s prosbou o pomoc.

Za císařových 300 zlatých, 120 zlatých děkanství a ze sbírky mezi farníky vybraných 316 zlatých a 45 krejcarů byly oltáře opraveny. Na jaře

1858 byl osazen nový litinový plot mezi kostelem a ulicí a sochy z bývalé kamenné brány (sv. Petr, sv. Fabián a sv. Šebestián byly přemístěny ke kapli sv. Anny). Na jaře roku 1862 napsal Reichenberger Zeitung, že na zákupském hřbitově „*rakve plavaly v hrobech*“ a podle zprávy z novin se až do ulice šířil puch z mrtvol. Na základě tohoto článku nařídil tehdy boleslavský krajský úřad komisionální šetření, při kterém se zjistilo, že skutečně na několika místech hřbitova je spodní voda už v hloubce 3 stop (asi 96 cm) a hřbitov je zároveň malý. Protože jiný pozemek na rozšíření hřbitova nebyl, bylo rozhodnuto o opatření pozemku odvodňovacími kanály a navezení 4 stop (asi 128 cm) písku na celý hřbitov. Celá akce byla však odložena o tři roky, protože se v lednu začalo uvažovat o přestavbě kostela se dvěma věžemi v gotickém stylu. Až 27. ledna 1863 schválil císař Ferdinand definitivní přestavbu, ovšem jen s jednou věží. Zahájení stavby se ale počalo oddalovat, protože obce patřící do obvodu farnosti odmítaly přispět na náklady hotovostí, do té doby se totiž při podobných stavebních dílech podílely pouze nádenickými a povoznickými pracemi. Ještě 13. dubna se dvě obce zdráhaly, zcela svolné byly jen Zákupy. Zatím probíhaly od února přípravné práce – lámání kamene v lomu, tesání dřeva na lešení, výroba necek (kalfasů) na maltu a bouralo se. Na přelomu dubna a května vzala za své zvonice s umíráčkem a stará hasičárna. V květnu již bylo financování obcí vyjasněno, takže práce na kostele pokračovaly v rychlém sledu:

- v květnu bylo postaveno lešení kolem budovy, započalo se s prací na nových pilířích
- v červnu byl postaven nouzový přístřešek u kaple sv. Anny a byly tam konány bohoslužby po dobu přestavby kostela
- v červnu byly demontovány oltáře a vybudováno lešení v interiéru. Počaly se otloukat omítky a stavět nové pilíře. 13. června byla otevřena berkovská hrobka, kde leželo asi deset příslušníků rodu. Hrobka byla velmi vlhká, na podlaze s kalužemi. Dvě rakve byly cínové, zbylé rozpadlé dřevěné, kosti se válely okolo (viz tehdejší archivní zpráva). Tato hrobka byla malým průduchem spojena s hrobkou pod sakristií, kde spočívala jen Anna Marie Františka Toskánská a její první manžel Filip Vilém. Rakve byly měděné s cínovými arabeskami, figurami a znaky, velmi bohatě zdobené. Tato hrobka byla suchá, s podlahou vydlážděnou pískovcem s odtokovým kanálem.

- v červenci byl rozšiřován kůr, zbourána střecha sakristie a sejmut starý kříž z věže spolu se střechou a starými krovy
- od srpna počala dílna zákupského kamenického mistra Ignatze Kunstnera tesat kamenná okna se sekanými kružbami
- v září bylo postaveno lešení věže, prováděly se zednické práce, vázal se krov, který byl do konce měsíce vztyčen. Ze střechy byly odstraněny tašky a započalo se s bedněním. Na pokrývačské práce byla již 30. dubna 1863 uzavřena smlouva s pokrývačem Franzem Reineltem z Kryštofova Údolí a dle ní se měla použít na střechy nejkvalitnější modrá břidlice z clam-gallasovských lomů.
- v říjnu pokračovaly práce na věži a následně se pracovalo kvůli syčravému počasí většinou jen uvnitř.
- 4. listopadu byl na věž osazen kříž s makovicí a bleskosvod. Kříž s makovicí vážil 4,5 centu (252 kg), samotná makovice má v průměru 2 stopy a 3 palce (71 cm).
- v lednu 1864 byly přesazovány kaštiny na hřbitově a v únoru byla v kostele upevněna křížová cesta, vyráběly se žaluzie a schody do věže. S příchodem jara práce pokračovaly:
- v březnu byla zbourána schönfeldovská kaple a následně se započalo se stavbou nové s márnící a bytem pro hlídače
- v dubnu bylo také dokončeno schodiště na věž a zhotoven trámový strop. Zároveň byly zbourány varhany.
- v květnu se osazovaly žaluzie do věže a zhotovoval se záklenek velkého kruhového okna, pracovalo se na štítu, takže koncem května na něj už mohli osadit kříž.
- v červnu pokračovaly práce na lavicích, záklopových trámcích nad oratoří, podlahách, skříni věžních hodin, podezdění oltářů a zhotovování oken ve velkém štítu. Dláždilo se a započala výmalba malířem Wepsem, takže na konci měsíce mohlo být zbouráno hlavní lešení.
- v červenci byla položena podlaha a zábradlí kůru a oratoří, stavěly se boční oltáře, dláždilo se okolo kostela a urovnával se terén.
- v srpnu se opravovala ohradní zeď hřbitova, do které byly vsazeny vybourané náhrobníky. V kostele se zhotovovaly stupně k bočním oltářům, pracovalo se na hlavním oltáři a dokončovaly varhany. Dva nové obrazy – oltářní sv. Fabiána a Šebestiána (10 stop vysoký a 6 stop široký za 900 zlatých) a Bolestné Panny Marie se dvěma anděly (3 stopy

Anna Magdalena z Lobkovic a Julius Jindřich Sasko-Lauenburský

Julius František, vévoda
Sasko-Lauenburský

Falcký princ Filip Vilém August, první
manžel Anny Marie Františky

Sibylla Augusta a Anna Marie Františka

Ferdinand V. Dobrotivý

Náhrobník Zbyňka
Berky z Dubé a Lipé
(† 1578)

Náhrobník Veroniky
z Dubé, rozené
Lobkovicové († 1572)

Náhrobník bratří Alberta
a Zdislava Berků z roku 1563,
resp. 1564, resp. 1565

Náhrobník Aliny
Chvalovské z Dubé
a Lipé († 1578)

Náhrobník Zdeňka
Berky († 1566)

Náhrobník zákupského
děkana Jana Jindřicha
Schleicharta von Wisenthal
(+1739), (foto Luděk Hašl)

Severní strana kostela v barokní přestavbě velkovévodkyně Anny Marie Františky. Malá přístavba vpravo je označována jako předsíň, větší přístavba s věžičkou a zvonkem byla někdy nepřesně označována jako kostnice

SOKA Česká Lípa, FÚ Zákupy, přílohy ke kronice 1724–1930

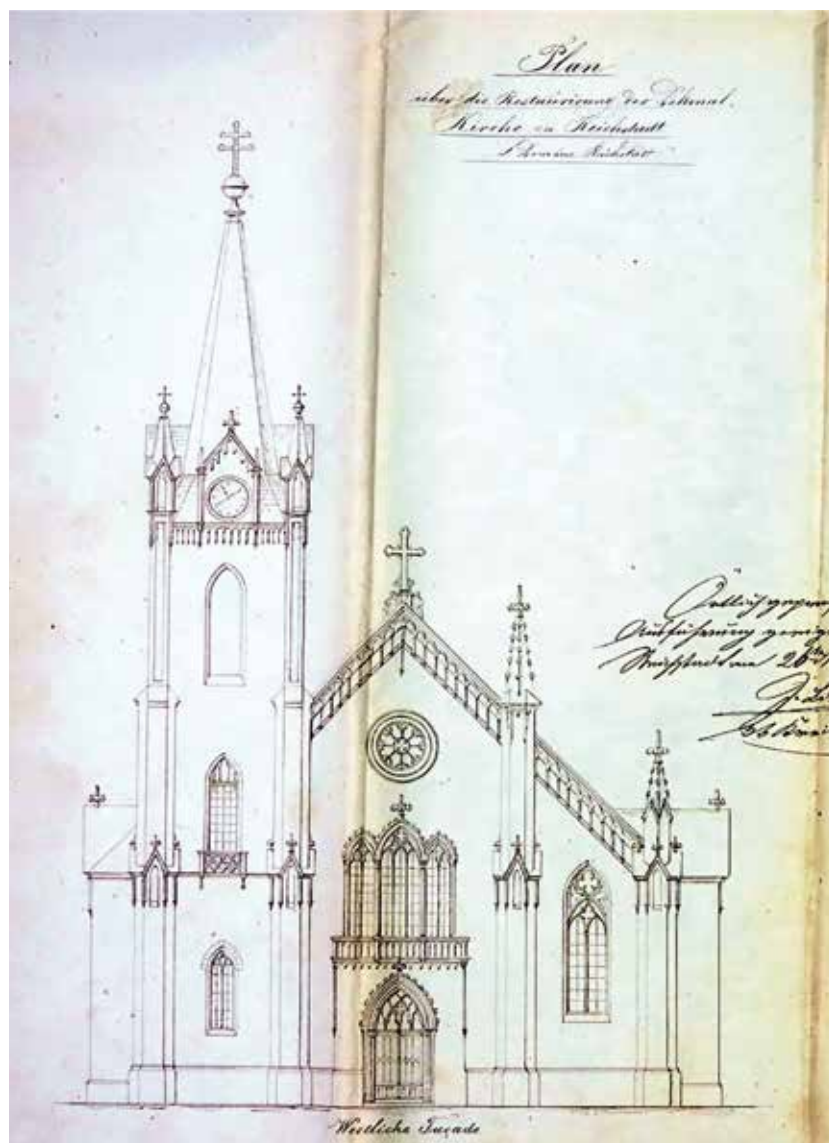
Západní průčelí kostela sv. Fabiána a Šebestiána v barokní podobě, kterou mu vtiskla poslední přestavba Anny Marie Františky, velkovévodkyně z Toskány. Plán byl nakreslen před další přestavbou, uskutečněnou v letech 1863–1865

SoKA Česká Lípa, FÚ Zákupy, přílohy ke kronice 1724–1930

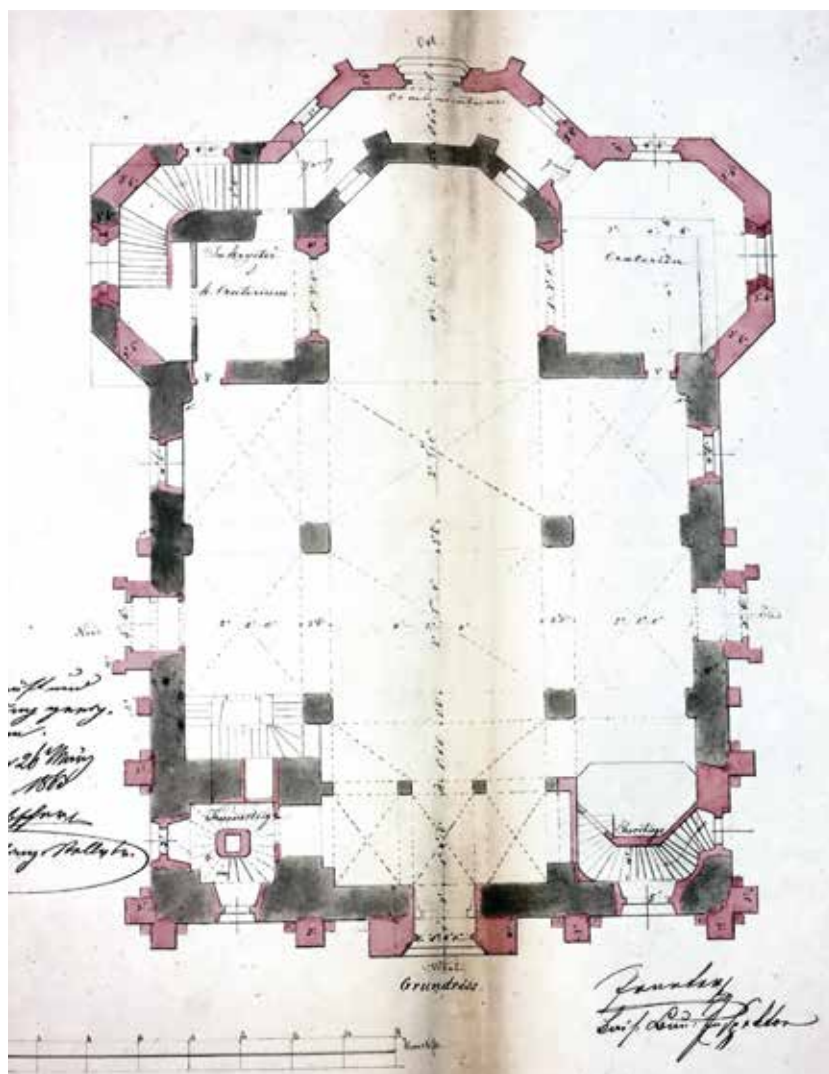
Nově navrhované severní průčelí na plánu Karla Prantnera

SOA Děčín

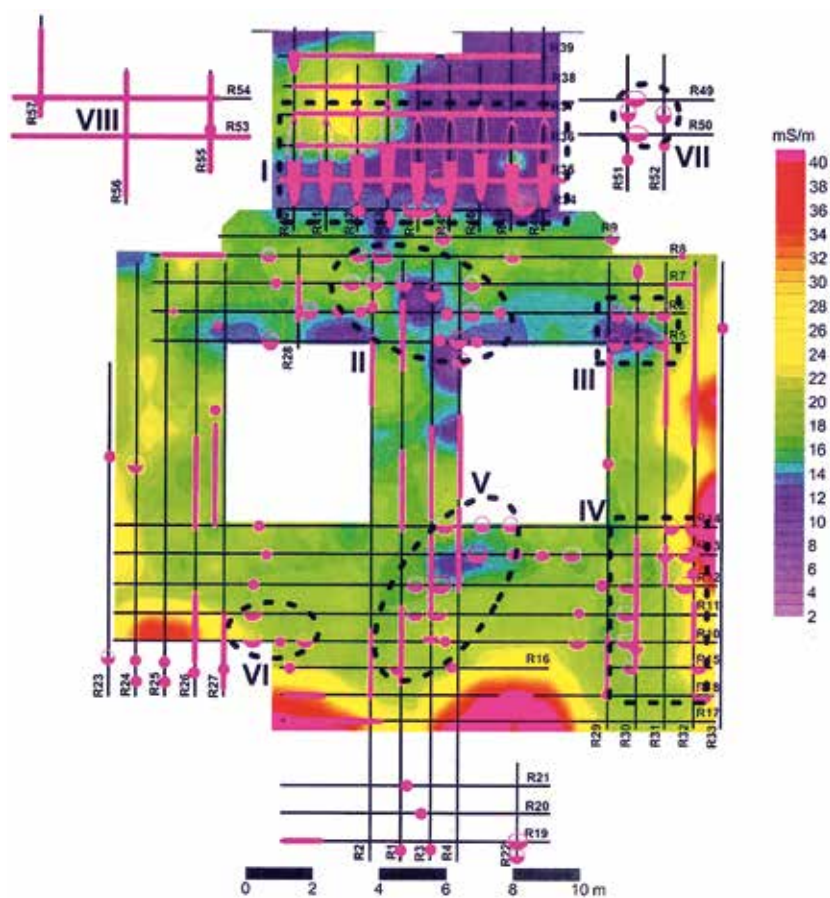
Nově navrhované západní průčelí s hlavním vchodem do kostela

SOA Děčín

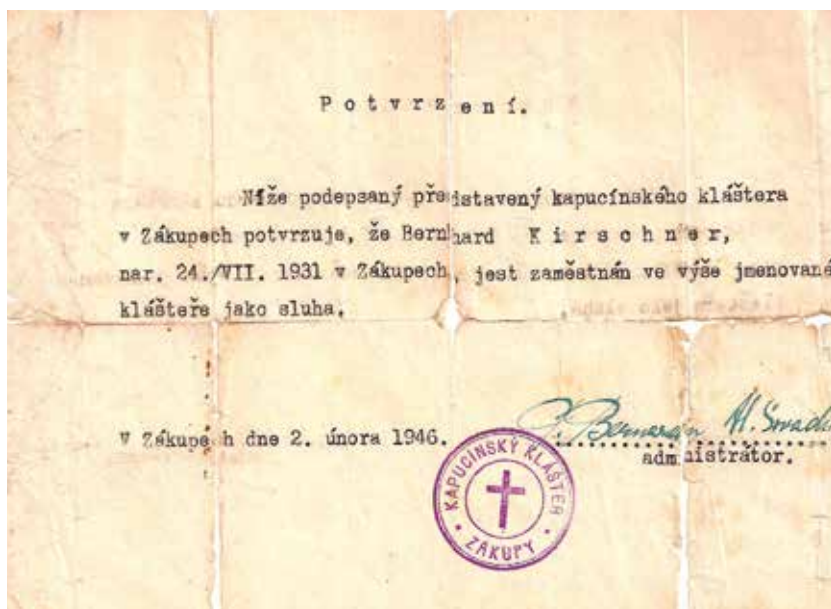

Půdorys kostela s nakresleným projektem regotizace (červená barva)
od vídeňského architekta a císařského stavebního inspektora Karla Prantnera.
Předtím přestavoval pouze dva kostely – ve Kbelu na Plzeňsku, v Mařenicích
a postavil nový kostel v Čestíně u Kácova

SOA Děčín, Vs Zákupy, inv. č. 477 sign. K241, kt. 666

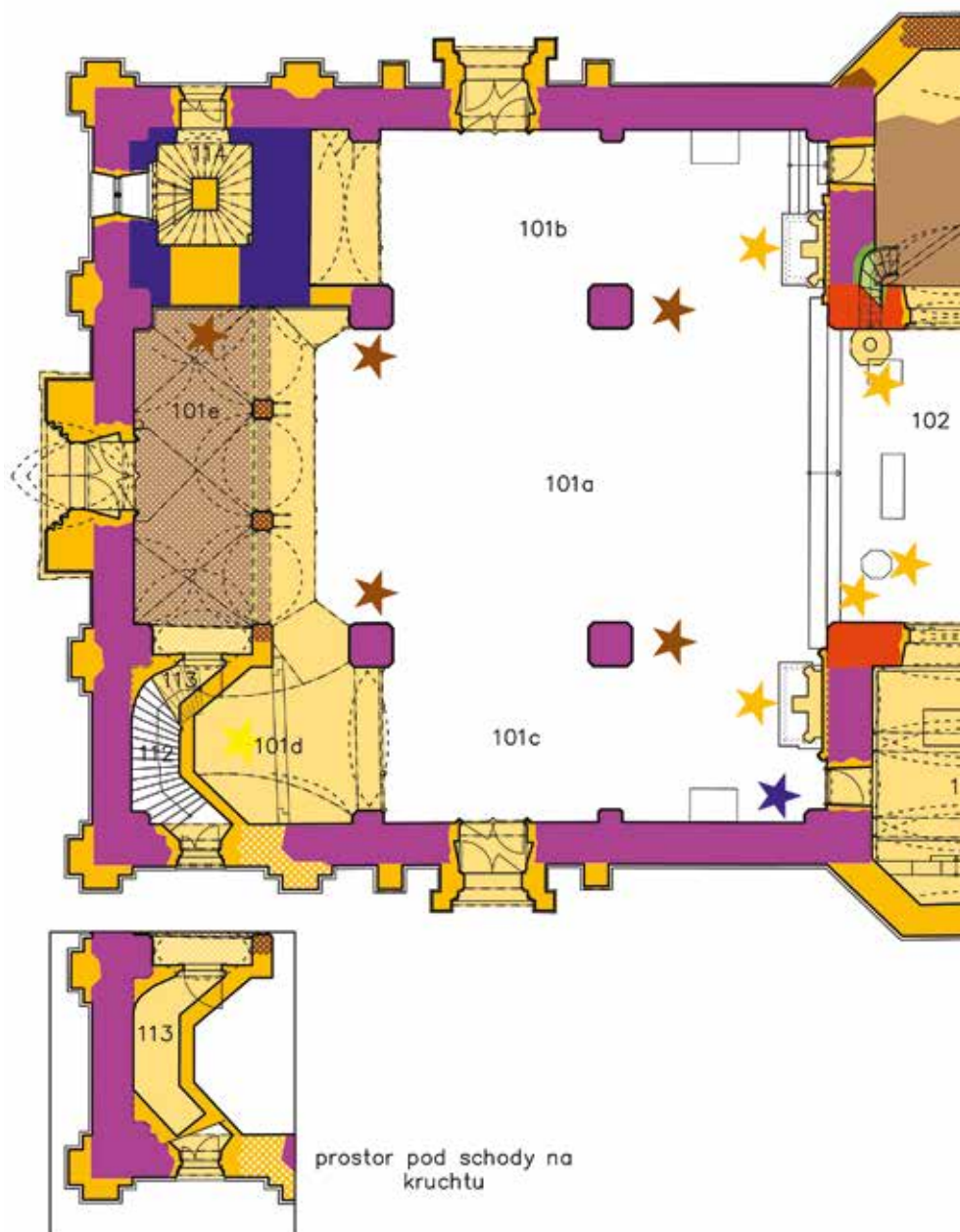

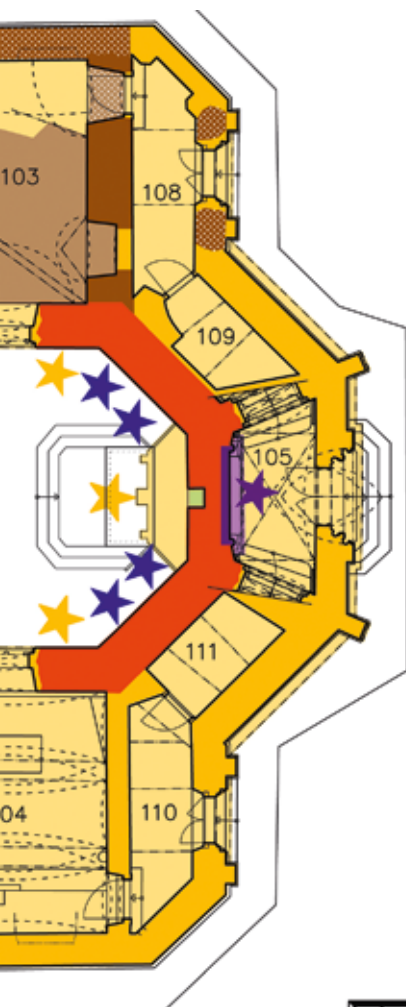
Prostory pod dlažbou kostela objevené geofyzikálním průzkumem v roce 2017

Církevní dokumenty z poválečné doby odsunu

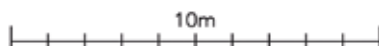

VYHODNOCENÍ STAVEBNÍHO VÝVOJE

	stěny v řezu	stropy a klenby
hypotetické nejstarší pozdně gotické jádro stavby – presbytář (kolem 1500?)		
gotická-renesanční stavba trojlodí (1. polovina 16. století?)		
renesanční – stavba věže (po 1555) a zaskřebení (asi 1565–66)		
pozdně renesanční a maniřistické (1. polovina 17. století)		
barokní – oratoř, sakristie (1693), zvanová stolice (po 1696) a další		
klasicistní – střechy bočních lodí (asi 1824)		
regotizace kostela (Karl Pronter, 1863–65)		
mladší opravy a úpravy		
nejvýznamnější prvky mobiliáře a umělecké výbavy stavby (barva dle příslušného slohového období)		

Hypotetické časové zařazení je značeno mřížkou!

Krovy jsou značeny dle převažující stavební etapy, bez ohledu na bednění, dílčí výměny a pod.

	ZÁKUPY Kostel sv. Fabiána a Šebestiána	č. výkresu: 9
	stupeň: vyhodnocení stavebního vývoje	měřítko: 1:150
výkres:	Půdorys v úrovni portálů	
zpracovatel:	Ing. arch. Jan Pešta, Hofmeisterova 41, Rožmitál pod Třemšínem; www.shp-pesta.cz	09 / 2015
měřili:	Vojtěch Černý, Barbora Schmidová, Vojtěch Volí, Alena Rákosníková, David Javorský	07 / 2015
kreslili:	Vojtěch Černý, Jan Pešta, úpravy Barbora Schmidová a Helena Cufínová	09 / 2015

Honosně zdobené
a pocínované rakve
Anny Marie Františky,
velkovévodkyně z Toskány
a jejího prvního manžela
Filipa Viléma Augusta
v hrobce pod sakristií

Berkovská hrobka
pod presbytářem

Cínové rakve z berkovské hrobky

Vnitřek kostela sv. Fabiána
a Šebestiána z roku 1934

Osobní kostelní lavice Ferdinanda V. Dobrotivého

Stroj kostelních hodin

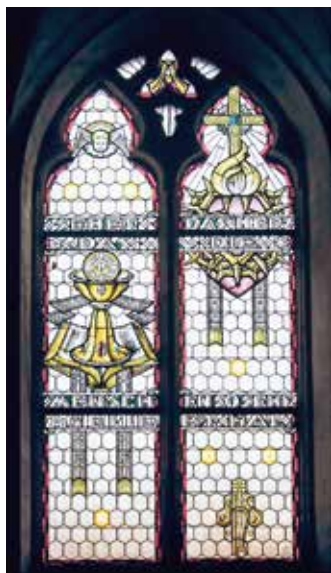
Nově vyrobené zvony, vystavené před budovou č. p. 247 v Zákupích

Slavnostní vysvěcení zvonů 16. listopadu 1930 před klášterem boromejek

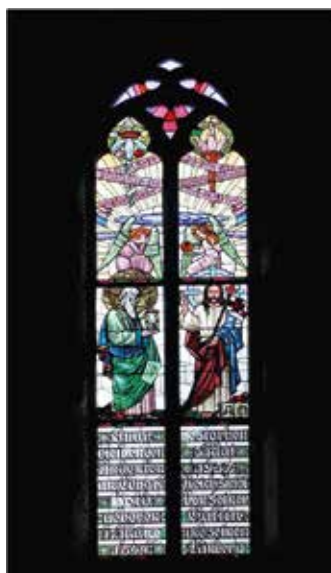
Foto zvonů při rekvírování v roce 1941

Severovýchodní okno presbytáře

Jihovýchodní okno presbytáře

Severovýchodní okno trojlodí

Jihovýchodní okno trojlodí

Sanktusní zvon firmy Herold z roku 1930, vlevo před renovací – vpravo po renovaci z roku 2018 od společnosti IMPULS-B z Ostravy-Staré Bělé

Současný hlavní zvon z roku 1508 s reliéfem sv. Filipa (foto Luděk Hašl)

Oltární obraz sv. Fabiána
a Šebestiána od Josefa Vojtěcha
Hellicha (foto Luděk Hašl)

→ Boční oltář Neposkvrněného
početí Panny Marie s uloženou
relikvií sv. Felixe, římského
prvomučedníka pro Krista.
Zrestaurován v letech 2021–2022
firmou Ateliéry Bárta s.r.o.
(foto Luděk Hašl)

Kůr a varhany (foto Luděk Hašl)

Svatý Felix

V zákupském kostele je uložena vzácná relikvie svatého Felixe, římského prvomučedníka pro Krista. Světec byl, podle dochovaných archívů, velmi významnou osobností a úcta k němu byla nevšední. O jeho získání se v oné době zasloužila velkovévodkyně Anna Marie Františka z Toskány.

Pro nás letopisec dne 19. ledna 1727 zaznamenal, jak oslava probíhala a jak byl sv. Felix přenesen ze zámku do kostela sv. Fabiána a Šebestiána. Na 12 stránkách ji popsal jako velkolepou oslavu, které se zúčastnilo nevídané množství lidí všech stavů z různých míst panství. Na šesti místech byly postaveny čestné slavobrány, kde probíhaly církevní obřady. Každá brána byla různě zdobena, na té poslední už u kostela byl nápis: „Zákupy, vy jste církvi věrné, neboť jste pravou víru nikdy neopustili, věrni buďte i nadále.“

V současnosti je relikviář zrestaurovaný díky finanční podpoře Libereckého kraje, vlastníka Římskokatolické farnosti - děkanství Zákupy a Města Zákupy. Na vzdory všem úskalím v minulosti úcta k tomuto světci narůstá

Prosíme Tebe, sv. Felixi, pomáhej nám v našem životě a pomáhej nám napravit, co minulá doba zlého způsobila.

a 6 palců vysoký, 2 stopy široký za 150 zlatých) namaloval malíř Josef Vojtěch Hellich. Tento ve své době známý umělec se stal oblíbeným malířem císaře Ferdinanda. Narodil se 17. dubna 1807 v Cholticích a vystudoval pražskou malířskou akademii. Po ní pokračoval na výtvarné akademii v Mnichově, následovala čtyřletá studijní cesta po Evropě. V roce 1840 se stal na doporučení Františka Palackého kustodem vznikajícího Českého muzea v Praze. V roce 1875 spolužaložil Křesťanskou akademii v Praze, kde vyučoval výtvarný a archeologický obor. Mezi nejznámější zadavatele jeho děl patřil mimo Ferdinanda V. kardinál Schwarzenberg nebo českobudějovický biskup Jan Valerián Jirsík. Za svůj život namaloval 320 obrazů, z toho 290 velkých pro kostely. Mimo oltářní obrazy je třeba i autorem známé podobizny Boženy Němcové v černých šatech. Olejomalby zákupské křížové cesty zhotovil za 196 zlatých malíř Anton Friebe a 14 rámců pro ně vyrobil za 420 zlatých sochař Josef Heidelberg.

- v září se pokračovalo v dláždění, stavění pilířů plotu a zhotovovaly se stupně ke dvěma bočním vstupům do lodi. Cesty na hřbitově se sypaly pískem a uklízelo se. Zbourán byl také nouzový přístřešek u kaple sv. Anny.

Už 19. září se i přes nedokončené varhany a bez nového zvonu konala slavnost k otevření kostela a posvěcení hlavního oltáře. Teprve v říjnu byla zhotovena nová podlaha kazatelny, tapetovaly se oratoře, opravovaly lavice a bylo konečně zbouráno lešení u varhan. Dne 18. prosince byla posvěcena křížová cesta. Na stavbu kostela bylo užito 133,5 kop ložkových kamenů, 93 600 ks cihel a vápno z Teplic a Prahy. Na stavbu dohlížel stavební inspektor Karl Prantner, císařský stavitel Josef Böhm, kontrolor duchovního úřadu Franz Fanta a kreslič stavební inspekce Josef Christen.

V dubnu 1865 byl zavěšen zvonařem Karlem Bellmannem nový zvon na věž, v květnu se ještě opravovaly drobné nedostatky fasády, v červnu na věži a malířské opravy interiéru. Litinový plot před kostelem dodala collaredo-mansfeldská huť v Obecnicích. Varhany na nový kůr přenesl s největší pravděpodobností varhanář Ferdinand Guth.

Přestavbou kostela však práce nekončily. Od října do prosince 1868 byla nahrazena v sakristii prkenná podlaha dlažbou z hošteckých dlaž-

dic. Prkenná podlaha byla položena v roce 1864 a za čtyři roky byla již zničena houbou, která napadla i nábytek, paramenta a dokonce ostění dveří.

Komise schválila roku 1875 přeložení hřbitova kvůli vysoké hladině spodní vody. Obec koupila dokonce za 1200 zlatých pozemky při cestě ke kapli sv. Josefa, ale ukázalo se že jsou ještě vlhčí než stávající hřbitov. V roce 1879 komise konstatovala, že břidlice použité na pokrytí střechy v roce 1864 byla špatné kvality, a bylo tudíž nutno každoročně střechu opravovat. Proto byla v létě část střechy nově pokryta pevnými břidlicovými deskami. Oprava stála 500 zlatých a byla hrazena ze schönfeldské nadace. Roku 1880 bylo nakonec schváleno rozšíření hřbitova, který byl o dva roky později vysvěcen. V roce 1889 bylo výnosem c. a k. místodržitelství nařízeno, že se dveře všech kostelů musí otvírat ven, aby byl v případě neštěstí usnadněn únik. Úprava všech trojích dveří stála 100 zlatých. Problémy se střechou si vyžádaly v roce 1891 částečnou výměnu střešní krytiny. Jižní stranu střechy pokryla nová, železnobrodská břidlice, ostatní plochy a střecha zvonice byly jen opraveny. Všechny bleskosvody byly upraveny dle nového nařízení – měděný drát a v zemi měděná deska o metru čtverečním. Roku 1892 podal návrh na velkou opravu varhan Franz Müller z Janova, aby následující rok zakázku získal. Varhany byly vybaveny novými pišťalami z Kraslic (Graslitz) a přeladěny. Müller za odvedenou práci získal 174 zlatých. Roku 1895 byl zbytek střechy ještě s nekvalitní břidlicí z Kryštofova Údolí pokryt modrou francouzskou břidlicí za 1500 zlatých. Následně byly na více místech střechy umístěny okapové žlaby, aby dešťová voda nezpůsobovala promáčení zdí a nezvyšovala se již tak vysoká vlhkost uvnitř kostela.

Pro porovnání výše uvedených cen (1 zlatý = 100 krejcarů) – v roce 1883 si vydělal zedník 35 zlatých a úředník 25 zlatých měsíčně, 1 kg másla stál 1 zlatý, 1 kg mouky 27 krejcarů, litr vína 20 krejcarů, košile 2 zlaté, kalhoty 4–9 zlatých, kabát 11–25 zlatých. Eduard Held zaplatil za panský dům (č. p. 247) v roce 1894 celkem 15 tisíc zlatých.

Velké barokní kostelní varhany zanikly v letech 1899–1900. Tehdy totiž postavil známý pražský mistr Heinrich Schiffner nový romantický nástroj, zabudovaný v novogotické skříni (Schiffnerova firma postavila mimo jiných varhany v bazilikách sv. Vavřince v Jablonném nebo Bolestné Matky Boží v Bohosudově).

Na jaře roku 1900 byly položeny kolem kostela kanály, které měly odvádět jak dešťovou, tak i vysokou spodní vodu do staršího, hlouběji polo-

ženého kanálu vyvádějícího vodu z hrobky, který je dnes bohužel zničen. V létě 1901 byla kolem kostela položena betonová deska šíře 1m. Následující rok byla obnovena fasáda mimo nejvyšší část zvonice, rekonstruována byla i dlažba. V roce 1908 prodal děkan Mauder původní skleněný, ale již nepoužívaný lustr starožitníkovi z Drážďan. Prodej vzbudil nevoli patronátního úřadu a po delších jednáních se podařilo lustr vykoupit zpět. V roce 1912 zhotovil umělecký truhlář z Bohosudova R. J. Tittel za 1000 rakouských korun (1 zlatý = 2 koruny) nový Boží hrob. První světová válka se dotkla kostela 28. srpna 1916, kdy byl zrekvírován největší, třetí a malý zvon. Byl ponechán pouze prostřední zvon a sanktusový zvonek. Úřad dal za zvony náhradu ve výši 4 koruny za kilogram zvonoviny, takže děkan-ský úřad obdržel za zvony 4184 korun. Bohužel zvon z roku 1562 se zele-ným pruhem, značením nejvyšší hodnoty, byl zabaven a zničen (histo-rické prameny o zvonech si protiřečí). Nesl nápisy: „*M.D.L.X.II. OMNIA. IN. PTESTATE. DEI. ZBYNCO. BERKA. BARO. A. DVBA. A. CASPER. NEVMAN VON HIRSPERG. GOS MICH. M.D.LXII*“. Na přelomu let 1928 a 1929 bylo do kostela zavedeno elektrické osvětlení – tedy téměř až po 15 letech, co byla přivedena elektřina do Zákup. Osvětlení tvořily pouze dvě lampy po bocích hlavního oltáře. Teprve dvanáct let po válce, v roce 1930, byly pořízeny nové zvony. Děkanství jednalo se dvěma firmami – zvonařem Rudolfem Pernerem z Českých Budějovic a zvonařem Richar-dem Heroldem z Chomutova.

Vybrán byl Herold, jenž ulil tři zvony – největší zvon průměru 1060 mm a hmotnosti 696 kg, laděný do G1, prostřední zvon měl průměr 790 mm a hmotnost 290 kg s laděním do C2 a poslední zvon o průměru 350 mm a hmotnosti 35 kg s laděním do C3. Největší zvon byl ozdoben reliéfy sv. Fa-biána a Šebestiána, které se ale staly terčem kritiky veřejnosti. Sv. Fa-bián byl totiž vyobrazen jen jako poprsí, kdežto sv. Šebestián celou po-stavou, navíc byla obě zobrazení daleko od sebe. Na zvonu byly nápisy: „*Sancti Fabiane et Sebastiane, Patroni Ecclesiae Reichstadtensis, orate pro no-bis*“ a na druhé straně „*Sub pontificatu Pii Papae XI. Pascente dioclesim Li-tomericensem praesule Dr. Josefo Groß, sub decanatu D. Georgii Zischek, fusa sam Comotoviae a Richards Herold Anno Domini MCMXXX*“. Na prostřed-ním zvonu (nazvaném Ave), který byl zasvěcen Panně Marii byl její obraz a nápis: „*Comotoviae fudit me Richard Herolds MCMXXX*“. Sanktusový zvon a zároveň nejmenší měl nápis „*Sanctus Sanctus Sanctus Dominus Deus Saba-*

oth“ (v překl.: „Svatý, Svatý, Svatý je Hospodin, Bůh zástupu“ a dále se uvádí „FUDIT RICHARDUS HEROLD, COMUTOVIENSIS, MCMXXX“ (v překl.: „Odlil Richard Herold s Chomutova, 1930.“). Zvony byly vystaveny na Tržním náměstí před továrnou starosty Eduarda Helda a 16. listopadu 1930 před klášterem boromejek slavnostně vysvěceny. Náklady na pořízení zvonů činily 25 332 korun 70 haléřů, další související práce 22 264 korun 75 haléřů. Rod Heroldů se v Českém království objevuje v 17. století, úplně první zmínka je o Juliu Heroldovi, jenž založil zvonařskou dílnu v roce 1790. Ve druhé polovině 19. století působila pod vedením Františka Herolda dílna v Litoměřicích, druhou měl Julius Herold ml. v Chomutově. Litoměřická dílna zanikla a chomutovskou převzal roku 1906 po otci tehdy devěťadvacetiletý Richard Herold. Vyráběl ve své dílně jednoduše zdobené zvony vysoké kvality. Měly německé nápisy – výjimečně latinské, většinou provedené humanistickou majuskulí. Jen málo zvonů mělo nápisy minuskulní latinkou. Heroldovy zvony dodnes visí v mnoha severočeských kostelích a bazilikách.

Zároveň reagoval děkan objednávkou elektromotoru na stále se množící stížnosti správce kůru Antona Sallmanna ohledně „dobrovolníků“ na šlapání měchů při hře varhaníkovi. Sallmann jim totiž odmítal pokaždé za šlapání platit 1 Kč. (Pro porovnání cen – dělník si vydělal za měsíc 510 Kč, úředník 1550 Kč, úřednice 840 Kč, zemědělec deputátník 17,50 Kč/den. Kilový chléb stál 3,40 Kč, kilogram brambor 0,95 Kč, kilogram vepřového 16,90 Kč, půllitr piva 1,45 Kč, boty 100 Kč, jízdné vlakem do vzdálenosti 20 km stálo 4,40 Kč.) Elektromotor Ventus od varhanářské firmy Ladislava Hausera z Teplic dorazil po objednavce z 20. listopadu 1930 až v lednu následujícího roku a přišel děkanství na 4590 korun. Dalších 220 korun 50 haléřů stálo prodloužení přívodu elektrického proudu na kůr. Zároveň byly pořízeny další dvě lampy pro osvětlení chrámu. V roce 1931 bylo rozhodnuto o vymalování oken po obou stranách hlavního oltáře, neboť jimi při ranních bohoslužbách pronikaly sluneční paprsky, které oslňovaly nejen účastníky bohoslužby, ale i kněze. Výmalba měla být dle památkového úřadu decentní, aby neodváděla pozornost od hlavního oltáře. Nakonec byla na jižní straně zvolena symbolika mariánská – vzhledem k přilehlému mariánskému oltáři a na opačné straně motiv srdce Ježíšova. Na „mariánském“ okně je zobrazeno Nejčistší Srdce Mariino probodené sedmi meči, odkazujícími na sedm bolestí Panny Ma-

rie, kolem srdce je věnec z růží. Na okně je ještě nápis „*Ein schwert der Schmerzen wird dein Herz durchdringen!*“ Na protilehlém okně byl realizován motiv Nejsvětějšího Srdce Ježíšova s křížem a trnovou korunou. Misál s hostií odkazoval na to, že je Ježíš Věčným Nejvyšším Knězem. Dole byl Kristův monogram a nápis zněl: „*Sehet das Herz, das die Menschen so sehr geliebt hat.*“ Autorem návrhu vitráží byl profesor Baum. Rozpočet na okna byl 5800 Kč za jedno, na což nemělo děkanství peníze. Obrátilo se proto na dobrodince, ale v Zákupcích se nenašel nikdo, kdo by celé okno zaplatil. Věc se nakonec vyřešila tak, že se částka za okno rozdělila a skládalo se na ni více lidí. V září byla okna hotova a osazena. Pracoval na nich polír se dvěma zedníky pět dní a vyúčtoval si 1551 korun 75 haléřů. S osazením oken a zároveň skutečností, že nebyl kostel od přestavby v minulém století (66 let!) vymalován, byla uspořádána sbírka na novou výmalbu. Kostelní malíř Josef Neumann z Rumburka dodal návrhy tří rozpočtů – nejbohatší byl za 52 000 korun, středně drahý za 42 000 korun a nejlevnější za 32 000 korun, vše bez lešení. K rozpočtům měl výhrady památkový úřad, proto byl osloven Robert Heidrich z Liberce, který spočetl náklady na 33 tisíc korun. Vzhledem k tomu, že se šlo ve sbírce pouhých 3897 korun, bylo malování prozatím odloženo. Ani dalšího roku nebylo dosaženo výraznějšího úspěchu, protože sbírka vynesla pouhých 1909 korun 50 haléřů. V době silící hospodářské krize vznikly obavy, aby se nestávala okna kostela terčem útoků některých vrstev obyvatelstva. Proto byly objednány u volfartické firmy Blumentritt ochranné mříže a počátkem roku 1932 osazeny.

Na jaře roku 1938 byla do kostela instalována mříž, protože docházelo k častým krádežím, nejvíce hotovosti z kostelní pokladničky. Roku 1941 bylo zrušeno oplocení před kostelem. V děkanské knize se píše: „...*Při odvezdání železného plotu bylo současně odvezeno litinové oplocení kostela, bylo rozlomené a chyběly velké díly, stejně by došlo k jeho odstranění. Také kamenné sloupky budou odstraněny a tak vznikne hezké otevřené prostranství kolem kostela, přeci, dobrá věc chce mít i svůj čas!*“ V dubnu 1942 byly zrekvírovány zvony pro válečné účely. Opatrně se spustily dolů, kvůli demontáži největšího z nich bylo dokonce vybouráno severní okno věže. Zabavení podlehl největší zvon a zvon zasvěcený Panně Marii. V dnešní době v hlavní věži je zavěšen zvon z roku 1508 od mistra Bartoloměje. Je zapsán v ÚSKP ČR jako chráněná kulturní památka rejstř. č. 35000240.

Po válce byly na kostele prováděny pouze malé opravy a udržovací práce. Dne 24. července 1992 ohlásil R. D. Wiliam Matějka stavebnímu úřadu udržovací práce na fasádě kostela. Uvolněná omítka a části říms byly odsekány, byla zpevněna a doplněna štuková výzdoba, provedena vápenná omítka s nátěry a klempířské práce. Práce prováděla firma Stavba z České Lípy. Městský úřad v Zákupích poskytl na opravu 272 tisíc korun, z toho 170 tisíc korun formou půjčky. Ale již po roce, 4. prosince 1993 bylo dílo reklamováno: „K provedení omítky, zadané Vaší firmě na rkt. kostel v Zákupích podáváme tímto reklamaci. Omítka po necelém roce po předání se odlupuje a odpadává. Tato vnější omítka nemohla být provedena dle pol. 13, č. 62242 vaší faktury, jako omítka štuková na jádro ve stupni složitosti IV. Požadujeme proto opravu uvedené omítky, resp. písemný souhlas k zadání opravy jiné firmě, jejíž fakturu Vám připíšeme k tíži a k proplacení. Současně upozorňujeme, že nebyla provedena krytina nad presbytářem (východní část kostela), jak ujednáno při zadání celé akce. Provedení omítky pozastavil také pan starosta Zákup, který na opravu kostela přispěl významnou částkou.“

V roce 2015 byl na podnět farnosti v kostele proveden podrobný stavebně historický průzkum kolektivem pracovníků pod vedení Ing. Arch. Jana Pešty, výsledky byly předány v listopadu děkanství Zákupy. Na základě tohoto SHP, následných jednání a spolupráce ŘKF Zákupy, libereckého pracoviště NPÚ, Libereckého kraje a MK ČR se podařilo zařadit od roku 2016 zákupský kostel sv. Fabiána a Šebestiána do Programu zachrany architektonického dědictví MK ČR.

V roce 2016 byla vybraná stavební firma Střechy Heier s.r.o. z Doks, která provedla opravu severní části střechy kostela. Byly sneseny původní střešní šablony, pak nastala výměna vadných nosných trámů a dalších poškozených prvků konstrukce. Trámy byly pobity prkny a po pokrytí izolací dle pokynů dodavatele šablon CEMBRIT byla jimi střecha pokryta. Záruku na krytinu dává výrobce 30 let. V říjnu 2016 zadala a zafinancovala farnost restaurátorský a sondážní průzkum historické barevnosti exteriéru a interiéru, který říká následující: „....Po dokončení novogotické přestavby kostela Ferdinandem Dobrotivým v letech 1863 až 1865 byly venkovní stěny pokryty 1–2 cm silnou světleběžovou omítkou, přetaženou velmi tenkým stejně zbarveným štukem; pro omítky byl použit jemný říční písek. Pak by proveden konečný nátěr šedo zelenou barvou, označenou historiky jako zem-zelená česká (stupnice Umton 2710 originál). Ještě do konce století byl však proveden

nátěr celého kostela středně šedou barvou. Zřejmě při opravě fasády v roce 1901 byly rovné části venkovních ploch natřeny velmi světle šedou; plastické části jako římsy, krycí desky piliřů a parapetů, konzolky fiály, kytky, listové motivy a sloupky vybarveny světlým žlutým okrem. Při poslední opravě fasády v roce 1992 pokryl exteriéry jednotný bílý nátěr. Tento bílý vápenný nátěr se na řadě míst loupe a opadáva, často i s několika milimetry silným štukem, kterým byly především rovné plochy před tímto natíráním převrstveny. Na mnoha místech vystavených vlivu zatékání vody se za mrazů roztrhala omítka až na zdivo, což způsobuje odlupování omítek už ve velkých blocích. V interiéru byly v baroku velmi tvrdé pekované omítky (pekování je nasekávání starší omítky, aby se lépe přichytila omítka nová) s bílým nátěrem. Při přestavbě v letech 1863 až 1865 dominuje stejně jako zvenku novogotický styl přestavby, který má navodit iluzivní profilované prvky – lišty, přípony, pilastry, kružby, fiály, apod. Novogotika z 19. století byla v barvě béžové, světle hnědé až nazelenalé, místy i červenohnědé barvě. Po přemalování v roce 1935 dominuje v pozadí světle růžová, valéry (tónové odstupňování barvy) byly šedé. Vnitřní výmalba je dnes (stav v roce 2018) na několika místech poškozena masivním zatékáním, nejvíce jsou zasaženy klenby a piliře navazující na kruchtu v její severní části. Další velká poškození způsobuje vzlínající vlhkost, v podstatě celoplošně je vrstva výmalby zpráškovatěla (kompletní degradace pojiva), místy je barevná vrstva opadaná v drobných šupinkách.“

V únoru 2017 proběhl na náklady farnosti restaurátorský průzkum mobiliáře s cílem zmapovat stav předmětů, navrhnout řešení a způsob jejich restaurování. Zvláštní pozornost byla věnována relikviáři sv. Felixe. Ostatky tohoto svěťce přivezla Anna Marie Františka v roce 1726 do Zákup a jejich slavnostní instalace do relikviáře proběhla 19. ledna 1727 (290 let před tímto průzkumem). V závěru restaurátorského průzkumu bylo konstatováno, že přestavba kostela z roku 1864, ač posazena na starší základ, vytvořila celistvý soubor neogotiky, nezasažené žádnými výraznými pozdějšími úpravami. Kostel sv. Fabiána a Šebestiána v Zákupěch je tak cenný a výjimečný právě kombinací dochované autentické podoby a své stylové jednotnosti architektury a mobiliáře. Jeho stav nyní po 150 letech vyžaduje bezodkladný komplexní restaurátorský zákrok a celkovou opravu, která by zastavila jeho samovolnou destrukci. Je nutno spěchat, protože degradace hlavně dřevěných artefaktů pokračuje v dnešním vlhkém prostředí kostela tak rychle, že za několik let již nebude co zachraňovat.

V roce 2017 byla také po získání prostředků z programu PZAD od Ministerstva kultury České republiky vysoutěžena firma Stanislav Záhon – PENTAGON-1 z Liberce, která pokračovala v opravě střechy (jižní část lodě). Rozpory v technologických postupech vedly k prodloužení prací.

V první polovině téhož roku byl na náklady farnosti proveden geofyzikální průzkum Archeologickým ústavem AV ČR v Praze pod vedením RNDr. Romana Křivánka, PhD. Při nedestruktivní prospekci byla využita kombinace dvou geofyzikálních metod umožňující sledování podpovrchových situací v různých hloubkových úrovních. Měření bylo provedeno před oltářem a v hlavní i dvou bočních lodích kostela a odhalilo překvapivé množství podzemních prostor – množství s jakým se pracovníci AV ČR doposud nikde nesetkali. Rozsah a přesné vymezení objevených prostor lze upřesnit dalším termometrickým měřením s výkonnějšími zdroji a s 3D zobrazením v zimních měsících, kdy je kontrastní rozlišení největší. Zatím objevené prostory (viz příloha) můžeme rozdělit přibližně do osmi skupin:

- I) největší podzemní prostora pod hlavním oltářem o rozměru přibližně 10 × 5 metrů. O této prostora zřejmě mluví soupis vévodkyně bavorské Anny Marie Karolíny z roku 1755 „...uprostřed kostelní dlažby leží také krycí kámen hrobky, v níž leží ostatky duchovních patronů, prastarého panstva, dvorských kavalírů, dam, panen a jiné šlechty...“
- II) početná skupina hrobů nebo nezaplněných prostor mezi vyvýšenou plošinou oltáře prvními lavicemi ve směru hlavní osy kostela o ploše asi 8 × 5 metrů. Průzkum zde zjistil 12 větších dutin a 10 malých „hrobů“. Podle tehdejší praxe bylo příslušníkům privilegovaných vrstev umožněno pohřbívání v interiérech sakrálních staveb – často v hrobkách nebo ve vyzděných zaklenutých pohřebních komorách. Malé dutiny mohou být proto dětskými hroby (viz nadzemní dětský náhrobek Zdeňka Berky).
- III) šestice velkých dutin a jedné malé v jižní boční lodi kostela mezi bočním oltářem a západním rohem lavic. O těchto „hrobech“ platí vše, co bylo řečeno v předchozím odstavci.
- IV) 13 velkých dutin a dvě malé v jižní boční lodi v jihovýchodním rohu kostela. Další zajímavá skupina možných hrobů.
- V) deset velkých dutin a tři malé západně od konce lavic. Měření ukázala i rozlišení náznaků lokálně pravidelnějšího řazení nalezených hrobek.

- VI) 3 velké hroby a 10 malých v západní části kostela v širším okolí sloupu
- VII) 4 velké dutiny a dvě malé v místnosti vpravo od oltáře. U skupin nalezených „hrobů“ IV až VII by se mohlo jednat o pohřbívání v nejranější fázi stavby kostela, kdy uvedené plochy ještě nebyly zastavěny.
- VIII) velká hrobka (toskánská) v sakristii – místnosti vlevo od oltáře. Poslední sudetský děkan Rudolph Fišar o ní nechal v německy psané děkanské knize v roce 1945 zajímavé svědectví: „...Také duchovní měl starost o svaté nádoby. Koncem dubna otevřel za pomoci pana Niklatsche z čp. 45 toskánskou hrobku pod sakristií. Vlevo od skleněných dveří, které vedou do presbytáře, zdvihnou se poklopy, které je nutno velmi opatrně odstranit, aby se nezřítily dolů, jelikož mají jen velmi nepatrnou podložku. Když jsou odstraněny, lze sejít dolů po kamenných schodech. Dole stojí voda asi 30 cm vysoko, odtokový otvor v půdě nebyl nalezen. Dvě nádherné rakve, které stojí na kamenném podstavci vysoko nad vodou, jsou v dobrém stavu. Dne 19. června byla hrobka znovu otevřena a uložené předměty opět vyjmuty. Nic se nepoškodilo, jen velmi lehká plíseň pokryla povrch koženého obalu, která nezpůsobila žádnou škodu. Nechť dá Bůh, aby žádný z mých vážených nástupců nepřišel do takové tísně jako já a musel z podobné příčiny otevřít hrobku...“ V prosinci 2018 bylo provedeno RNDr. Romanem Křivánkem, Ph.D. z Archeologického ústavu AV ČR doplňující termometrické měření kostela. Ve své zprávě píše: „Infračerným měřem byla měřena větší plocha na přístupné dlažbě v hlavní ose kostela, před zvýšeným oltářem, pod schody a bočními oltáři před lavicemi i rovněž za lavicemi vzadu. Teplotní anomálie uprostřed plochy před oltářem pod schody v hlavní ose kostela je výrazná a bude velice pravděpodobně identifikovat místo nezaplněného prostoru – dutiny, a zřejmě místo původního vstupu do krypty pod hl. oltářem. Nad schody před oltářem (pod stolem) je pak vidět zvýšený teplotní pás (po celé šířce měření zleva doprava) což naznačuje na projev velkého nezaplněného a protaženého objektu – krypty (asi s nehlubokou klenbou), zřejmě probíhající pod většinou plochy plošiny před oltářem. To se plně shoduje s těmi radarovými profily z předchozího měření. Vyloučit se zde nedají i nějaká rozšíření (výklenky?) krypty odbočující i směrem k oltáři. Také místa před bočními oltáři vykazují teplotní anomálie a mohou naznačovat místa jiných hrobů (či dalších úprav před bočními oltáři?). Před lavicemi a také v hl. ose mezi nimi pak jsou patrné menší teplotní anomálie další, které

asi souvisí s nějakými nehomogenitami pod dlažbou (často se lokálně naklánějící a propadající) – možná neplně zaplněnými hroby. V zadní části kostela za lavicemi již mnoho rozlišeno nebylo. Prostor pod schody před oltářem a bočními oltáři před lavicemi byl proměřen pro kontrolu opakovaně také kontaktními teploměry (viz srovnání výsledků infratermometrie a kontaktní termometrie). V tomto prostoru je vidět docela velká shoda v rozlišení zvýšených teplotních anomálií (potenciálních míst nezaplňených prostorů a jiných nehomogenit pod úrovní dlažby). Středová teplotní anomálie je nejvýraznější a půjde o místo (dutinu) zaniklého/zastavěného vstupu do velké hrobky před hl. oltářem. Nápadné jsou také menší teplotní anomálie před bočními oltáři, což by mohlo naznačovat nějaké menší hroby nebo pohřbívání před bočními oltáři (velké dutiny – hrobky). Samozřejmě otázkou také zůstává, kolik stavebních úprav a zásahů pod dlažbu se před bočními oltáři v minulosti dělo a zdali se i toto neprojevalo ve výsledcích...

Od roku 2018 opravy krovu, krytiny a klempířských prvků byly svěřené firmě Tesařství Jiří Černý, Lasvice u Zákup, která jako jediná z dosavadních firem dokázala poctivě a s obětavostí opravovat historický kostel. Dále pak firma Impuls-B s r.o. z Ostravy – Staré Běle, která v roce 2018 zrenovovala a uvedla do provozu zvon v severní věžičce, o rok později oživila zvon sv. Filip v hlavní věži a na konec v roce 2020 zprovoznila kostelní hodiny.

Zákupy, říjen 2022

„Bůh nás všechny opatruj“

5. června 1946, Rudolph Fišar, děkan

Zdroj: „Farní kronika Zákupy“

Životopisy svatých v zákupském kostele

Svatý Fabián se narodil před rokem 200 v Římě. Byl velmi vážený a ctěný. V roce 236 byl zvolen papežem, ačkoli v té době měl jen nižší kněžské svěcení. Jeho volba byla spojená s velmi zvláštní událostí, kterou přítomní pokládali za zázrak. Jeho zvolení se ukázalo jako velmi správné. V jeho osobě se spojil velký zápal pro Kristovo učení, organizační nadání a praktické myšlení. Přispěl k šíření křesťanství, když vyslal několik misíí do Galie, dnešní Francie. Nařídil, aby na Zelený čtvrtek byly svěceny oleje do lamp a ty staré spalovány, aby se nepřenášel stejný oheň do následujícího roku.

Rozděлил mimo jiné duchovní správu Říma na sedm okrsků. Zefektivnil tak i péči o chudé a nemocné, sirotky a vdovy, jejichž blaho měl stále na srdci. Zřídil první archiv, aby byly důležité informace uchovány pro budoucnost. Tak víme, že v té době bylo v Římě několik desítek tisíc křesťanů. Vyčlenil a uložil 7 jáhnům, aby přesně zapisovali události ze života mučedníků.

Zemřel 20. ledna 250 jako jedna z prvních obětí krutého pronásledování křesťanů za císaře Decia. Byl popraven mečem. V Kalistových katakombách v Římě byl roku 1915 nalezen jeho sarkofág a odtud byl přenesen do chrámu sv. Šebestiána v Římě. Je patronem hrnčírů, slévačů cínu a ve starých dobách jako pomocník v době moru.

Svatý Šebestián se narodil ve 3. století v Miláně. Jeho jméno v překladu znamená vznešený, velebný, posvátný, majestátní. Byl důstojníkem tělesné gardy císaře Diokleciána. Přijal víru v Krista a ani na nátlak od své víry neustoupil. Když se císař ve své nenávisti ke křesťanům o tom dověděl, přikázal, aby ho přivázali ke kůlu, a numidským lučištníkům, aby ho zabili svými šípy. Vojáci uposlechli a domnívali se, že je Šebestián mrtvý. V noci přišla jedna křesťanská vdova a chtěla ho pohřbít. Zjistila však, že ještě žije. Ujala se ho, vzala ho do svého domu, ošetřila a pečovala o něj. Uzdravený Šebestián se nezalekl a opět se postavil krutému císaři tváří

v tvář. Neohroženě ho obvinil z páchaných zločinů na křesťanech. Císař nemohl uvěřit svým očím. Velmi se rozzuřil a svého dřívějšího důstojníka dal odvést do cirků a umrskat k smrti. Stalo se tak 20. ledna 288.

Drahé ostatky mučedníka jsou uloženy v kamenné rakvi v bazilice sv. Šebestiána patřící k sedmi římským poutním kostelům. Úcta k tomuto světcovi byla a je velká. Říká se mu také dvakrát umučený světec. Je doloženo, že když roku 680 nesli Řím jeho ostatky, došlo k zázračnému ukončení epidemie moru, smrtelné nemoci, která měla na svědomí vymření celých měst a vesnic. Svátý Šebestián je patronem vojáků, válečných invalidů, atletů, pomocník proti nemocem – moru, choleře, nemocem zvířat, je mocným přímluvcem umírajících.

Svátý Jan Křtitel žil na přelomu prvního století, byl současníkem Pána Ježíše. Jeho otcem byl kněz Zachariáš a matkou Alžběta. Jeho narození bylo doprovázeno zvláštními událostmi. Zachariáš neuvěřil zprávě od anděla Páně, že se mu narodí syn, protože byli s manželkou již staří. Byl proto potrestán tím, že do narození Jana nemohl mluvit. Anděl mu také oznámil, že jeho syn bude prorokem a jeho posláním bude připravit cestu Spasiteli. To se také stalo. Když vyrostl, odešel Jan do pouště a začal hlásat křest na odpuštění hříchů a křtil vodou z Jordánu. Ohlašoval brzký příchod Mesiáše. Kněžím a levitům řekl slovy Písma svatého: „Já jsem hlas volající na poušti – Vyrovnajte cestu Pánu.“ Přicházelo za ním velké množství lidí. Přišel k němu i Pán Ježíš se svými učedníky, aby se dal také pokřtít. Jan Křtitel ho poznal a řekl mu, že není hoden mu uvázat řemínek u bot. Později o něm sám Pán Ježíš vydal svědectví, když prohlásil, že Jan Křtitel je víc než prorok, že mezi zrozenými ze ženy nevystoupil nikdo větší než on.

O smrti Jana Křtitele víme, že král Herodes Antipas ho dal uvěznit, protože káral jeho nemravný život. Později ho dal tento král popravit, protože slíbil své nevlastní dceři Salome za její tanec vše, o co si řekne. A ona chtěla hlavu Jana Křtitele na zlaté míse.

Vše, co o životě a smrti Jana Křtitele víme, je zapsáno Písmu sv. Je oblíbeným světce a patronem mnoha řemeslníků, řeholníků, různých zemí, měst a míst, pomocník při mnoha nemocech, také nemocech domácích zvířat, zástita proti krupobití atd.

Svatý Josef svým původem patřil do královského Davidova rodu. Sám však je představován jako prostý tesař, snoubenec Panny Marie a pěstoun Pána Ježíše. Jeho posláním v Božím plánu bylo pečovat a starat se o seslaného Spasitele světa a Jeho matku zde na zemi. Několikrát se mu zjevil anděl Páně, který mu sdělil pravdu o Ježíškově, ale také ho upozornil na hrozící nebezpečí.

Tak byl sv. Josef svědkem zázraků, které se udály při narození dítěte v Betlémě, klanění pastýřů a vzácné návštěvy mudrců z východu. Ale také spěchal za noční tmy s Pannou Marií a Ježíškem před hrozící smrtí od krále Heroda. Podstoupil nebezpečnou, namáhavou a těžkou cestu do Egypta. Naposledy se o něm z Bible dovídáme v souvislosti s hledáním ztraceného 12letého Ježíše v Jeruzalémě.

Sv. Josef patří mezi nejvíce uctívané světce. Je velkým vzorem tiché oddané práce pro rodinu, bohabojného a moudrého muže a otce. Je patronem mnoha řemeslníků, vychovatelů, cestujících, vyhnanců, manželu, křesťanských rodin, dětí, mládeže, sirotků, patronem celé církve, mocný přímluvce v hodině smrti.

Svatá Rozálie, které se také říká, sv. Rozálie z Palerma se narodila na Sicílii okolo roku 1100 a tamtéž prožila svůj život. Pocházela ze šlechtického hraběcího rodu, ale od dětství směřovala k duchovnímu životu. Vstoupila do kláštera a byla pravděpodobně baziliánskou řeholnicí. Chtěla však stále více následovat Krista a být pouze pro Něho. Odešla z kláštera a jako poustevnice žila v pohoří Monte Pellegrina u Palerma. Celý svůj život zasvětila pouze Bohu. Zemřela ve své jeskyni kolem roku 1160 a místními křesťany byla pochována. Už za jejího života si ji lidé velmi vážili a úcta k ní rostla i po její smrti. Jeskyně, kde pobývala, je dodnes jedním z nejnavštěvovanějších míst v celé Itálii. Na její přímluvu se stalo mnoho zázračných událostí. Jednou z nich je zázračné okamžité ukončení morové epidemie. Stalo se to dne 15. července 1624, kdy byly její ostatky přeneseny do katedrály v Palermu. Tento den se připomíná jako tzv. „Rozáliina památka.“ Na Sicílii i jinde ve světě byla vnímaná jako patronka proti moru. U nás se její kult podstatně rozšířil prostřednictvím jezuitského řádu.

Svatá Rozálie, svěťice a mimořádná žena, je zobrazována jako poustevnice s dlouhými vlasy a věncem bílých růží na hlavě. Oděna je většínou v prostém hnědém oděvu s křížem v jedné ruce a lebkou v druhé.

Svatý Valentin byl biskupem z Terni. Přesné datum a místo narození není známo.

Ví se, že žil ve 3. století a zemřel mučednickou smrtí pro víru v Krista zřejmě okolo roku 268. Byl to mimořádný světec, neboť úcta k němu přetrvala 18 století. Pomáhal všem, kteří potřebovali pomoc. Jsou mu připisovány různé zázraky. Věnoval se i péči o děti a mládež. Dochovaly se legendy o jeho moudrosti a starostlivosti o mladé lidi. Mnohé z nich vypráví o velké pomoci mladým zamilovaným lidem, aby rodiče svolili k jejich sňatku, nebo o záchraně chudých dívek, kterým hrozilo, že budou prodány do nevěstince a podobně. Zřejmě proto se svátek svatého Valentina 14. února dodnes slaví jako svátek všech zamilovaných. Svatý Valentin je uctíván jako patron mládeže, cestujících, včelařů a přímluvce za dobrý sňatek. Často je zobrazován se zmrzačeným dítětem u nohou, kterého přinesl otec s prosbou o jeho uzdravení. Je vzýván i jako pomocník proti moru.

Časová osa

Děkanský kostel sv. Fabiána a Šebestiána sloužil Bohu a lidem v Zákupích a okolí po celá staletí a byl s nimi vždy pevně spojen. Náklady na jeho stavbu, přestavbu, údržbu atd. se zavazoval hradit majitel panství, čili byl nadační.

1315 – pravděpodobné založení města Zákupy splynutím České vsi (prvotních Zákup) a městečka Richinstat (Reichstadt) s německy mluvícími kolonisty, po prvé uváděn přídomek de Richinstat (majitel Fridman de Richinstat).

1352 – nejstarší upomínka o prvním známém zákupském kostele Panny Marie, který se nacházel u zámku, což bylo potvrzeno archeologickým průzkumem v roce 2001.

1384 – kostel zasvěcený Panně Marii uváděn v evidenci církevních staveb (Sbírka rukopisů, Archiv Národního muzea, Zákupy fol. 149–151 nově 114–116).

1458 – česky psaná listina, kde majitel panství Beneš z Vartenberka seznám na Zákupích obnovuje nadání vůči kostelu a fáře u zámku a v městečku.

asi 1463 – majiteli panství se stávají Berkové z Dubé.

1508 – zvon sv. Filip zhotovený mistrem Bartolomějem z Prahy, který doprovází životy lidí v Zákupích více než půl tisíciletí.

1550–1562 – dostavba kostela sv. Fabiána a Šebestiána zahájena Zdislavem Berkou z Dubé.

1551 – zhotovení oken do kostela S. Heltem.

1553 – umírá Zdislav Berka z Dubé a dědicem se stává jeho synovec Zbyňk Berka z Dubé (1518–1578), který pokračuje v dostavbě kostela.

1566 – nejstarší záznam ve farní kronice týkající se přestavby kostela a rodinné krypty Berků. V kostele náhrobky Zbyňka Berky z Dubé a jeho manželky Veroniky z Lobkovic, malých synů Zdislava, Zbyňka, Alberta a zřejmě dcery Aliny Chvalovské.

1612 – novými majiteli panství se stávají Novohradští, sňatkovou politikou později vévodové Sasko-Lauenburští.

1621 a 1623 – byl kostel dvakrát zcela vyplundrován saskými vojáky. Poničili obrazy, oltáře, varhany, vnikli i do krypty, kde zneuctili ostatky mrtvých.

1679 – založen kapucínský klášter Juliem Františkem, vévodou Sasko-Lauenburským jako poděkování za záchranu života (výstavba zpožděna z důvodu velkého moru v roce 1680). Bratři působili v Zákupích až do roku 1949, kdy byl klášter násilně StB uzavřen při akci „K“.

1689 – po smrti svého otce Julia Františka, vévody Sasko-Lauenburského se majitelkou panství stává starší dcera Anna Marie Františka (1672–1741), pozdější velkovévodkyně Toskánská. V roce 1690 provdaná za Filipa Wilhelma, falckraběte rýnského, jejím druhým manželem byl Gian Gaston de Medici, pozdější velkovévoda Toskánský.

1693 – prováděny větší stavební úpravy, postavena nová oratoř, sakristie, krypta, kde je uložen k věčnému spánku první manžel a jejich dcera. V roce 1741 pak i velkovévodkyně Anna Marie Františka.

1726 – barokní přestavba kostela. Zásluhou velkovévodkyně AMF přivezena z Říma vzácná relikvie prvomučedníka Felixe.

19. ledna 1727 slavnostně sv. Felix uložen v kostele sv. Fabiána a Šebestiána (letopisec zaznamenal tuto slavnost na 12 hustě popsaných listech).

1741 – panství zdědila dcera velkovévodkyně Marie Anna Karolína, vévodkyně Bavorská. (Je rovněž pohřbena v děkanském kostele sv. Fabiána a Šebestiána u svých rodičů a sestry.)

1742 – v kostele do oltáře jsou vloženy ostatky sv. Jana Nepomuckého.

1744 – nové varhany,

na konci 18. století zákupské panství prodáno Habsburkům z toskánské větve.

1815 – výlučným majitelem se stává císař Ferdinand V. Dobrotivý Habsburský. V Zákupech a Ploskovicích později po dobu 23 let pravidelně v letních měsících pobýval. Císařovna Marie Anna Savojská tam často pobývala s ním.

1855 – na zvonici byl instalován bleskosvod.

1865 – založena nadace díky císařským manželům pro klášter Milosrdných sester sv. Karla Boromejského. Svou záslužnou službu Bohu a lidem byl donucen ze zlé vůle státních totalitních orgánů ukončit v roce 1950 (akce „Ř“). Sestry vedly školku, obecnou školu a školu pro vzdělávání dívčího dorostu s internátem, později také pekárnu hostií. Staraly se také o městské nemocné.

1863–1865 – novogotická přestavba kostela včetně vybavení interiéru financovaná císařem Ferdinandem V. Dobrotivým a jeho chotí Marií Annou. V kostele pracovali evropsky známí umělci Josef Heidelberg, Josef Vojtěch Hellich, Eduard Weselly a další.

1900–1902 – byly dány kolem kostela kanály, položena betonová deska v šířce 1 m a obnovena dlažba.

1918 – vznik samostatné Československé republiky, zákupské panství bylo znárodněno. Pro děkanský kostel byly zřízeny dvě nadace k financování

oprav a údržby, které byly používány ještě v meziválečné době. Později byly fondy zrušeny a úspory zmizely (ukradeny).

1928–1929 – bylo do kostela zavedeno elektrické osvětlení, pořízeny dvě elektrické lampy po stranách hlavního oltáře.

1931 – zřízen elektrický pohon varhan a také další dvě elektrické lampy.

1931 – do presbytáře instalována dvě vitrážová okna, autorem byl profesor Baum.

1936 a 1937 – u bočních oltářů byly darovány rodinou Heldů dvě vitrážová malovaná okna.

1938 – u hlavního vchodu pod kůrem byla zabudovaná mříž z důvodu větrání a k zamezení častých krádeží, především pokladničky,

v letech 1938–1945 – válečné problémy, zrekvírování zvonů.

1948 – 1990 – neposkytovány skoro žádné finance na opravy kostela, údržba pouze svépomocí a z vybraných financí farníků.

Problémy kněží s totalitním režimem např. otec Petružela, zatčen a odvezen neznámo kam, otec Josef Jiran musel být urychleně přemístěn, protože mu hrozilo totéž, otec Rudolf Hevera kriminalizován a nespravedlivě odsouzen na 6 let vězení atd.,

po roce 1992 – nekvalitní oprava střechy a fasády, kostel bíle natřen. Finance poskytli němečtí rodáci a Městský úřad v Zákupcích. Bohužel výsledek neodpovídal požadavkům (práce byly reklamovány), kostel se časem dostal do havarijního stavu (masivní zatékání, dřevomorka atd.)

2016 – zahájena generální oprava kostela z dotací Ministerstva kultury z fondu Záchrany architektonického dědictví.

Nápis na sousoší Ukřižování (Golgota)

Foto na s. 2

Levá strana – latinsky:

„EN, TIBI SPECTATOR SVSPENSVM IN STIPITE CHRISTUM
OSSA MEI SUB QVO TERRA PARENTIS HABET.
BIS SENIS VITAE LVSTRIS TRES ADDIDIT ANNOS.
QUEM FATALE SUB HANC CLIMARE CONDIT HVMO.
PONE ILLVM MATRIS FUNVS, FRATRISQVE LOCAVI:
VT QVOS IUNXIT AMOR IVNGAT ET VRNA PARES.
PRAECES SEMPRE ILLI SEQVIMVR NOS, FVNDE VIATOR
VOTA PRECES: NAM TE FATA EADEMQVE MANENT.“

Pravá strana – německy:

„Im Jahr 1622 den 30 JULI hab ich WENCES
LAVS VDAL Teubner d. Freien Künstern MGR: der
h. schrifft DOCTOR, NOT. APOST. Dechendathi
Gott zu ehrn, maeinen Elternaber der die da begrabn
Veit Teubnern und Ursula seiner Hausswirtin
Meinen brudr Johan Teubnern v. Dergantzen
Freundschaft zum gedechtniss dis CRUCIFIX
Auffrichten lassen, Gott sey uns allen gnedig. AMEN.“

Překlady latinských a německých nápisů

Vitráž severního okna v presbytáři

„Sehet das Herz, das die Menschen so sehr geliebt hat.“

Překlad:

Pohled' na Srdce, které lidi tak velmi milovalo.

resp. Hled' Srdce, které tolik milovalo lidi

Vitráž jižního okna v presbytáři

„Ein Schwert der Schmerzen wird die in herz durchdringen!“

Překlad:

Meč bolesti tvé srdce pronikne!

resp. Meč bolesti bude ten, co pronikne srdcem

Vitráž severního okna u oltáře sv. Jana Nepomuckého

*Zum / bleibenden / Undenkem / an Eduard / Held / geboren / 13. März / 1864
/ gestorben /*

3. Mai / 1937 / Reichstadt / Von seiner / Gatlin / und seinen / Kindern.

Překlad:

*K věčné upomínce na Eduarda Helda, narozeného 13. března 1864, zemřelého
3. května 1937 v Zákupcích. Od jeho manželky a dětí.*

1. nápis zcela nahoře v ozdobných mašlích

Herr, gib Ihnen die ewige Ruhe

Překlad:

Pane, dej jim věčný odpočinek

2. nápis zcela nahoře v ozdobných mašlích

Ich bin die Auferstehung und das Leben

Překlad:

Já jsem vzkříšení a život

Vitráž jižního okna u oltáře Neposkvrněného Početí Panny Marie
*In treuen / Gedenkem / an die in / Kriegsgelan / genschaft / verstorberen /
Krieger ge/ widmet von / Familie / bürgermeister /Eduard Held / Reichstadt.*
Překlad:

*Pro trvalou vzpomínku na válečné zajatce a padlé bojovníky věnuje rodina sta-
rosty Eduarda Helda, Zákupy.*

Nápis zcela nahoře v ozdobných mašlích

Durch Leid zum Licht im Licht zur Liebe

Překlad:

Skrz zármutek ke světlu, ve světle k lásce

Nápis nad oltářem Božího hrobu

Die Nationen werden zu Ihm beten und Sein Grab wird herrlich sein.

Překlad:

Národy se k Němu budou modlit a Jeho hrob bude slavný.

Náhrobník Zbyňka Berky z Dubé z roku 1577

ANNO DOMINI MDLXXVII DIE /

VI MARCII OBIIT GENEROSUS DOMINUS DONUS ZBINKO BERKA /

A DUBA ET LIPPA IN REICH /

STADT SUPREMUS MAGISTER CAMERAE REGNI BOHEMIAE

Překlad:

*L. P. 1577 6. března zemřel v Zákupích urozený pan Zbyněk Berka z Dubé a Lipé.
Nejvyšší komoří Královské koruny české.*

Náhrobník Veroniky Berkové, roz. Lobkovicové z roku 1572

AN(n)O D(omi)NI MDLXXII DIE XXX DEC OBYT /

GENEROSA BARONNISSA DOM. VERONICA A LOBKOWICZ GENERO-

SIE MAG. BARONIS D(omi)NE ZBINKO BERCAE A DUBAA IN REICHST /

AT SUPREMI CAMERAE MAG(iste)RI REGNI BOHEMIAE CONIUNX CUIS

AIA REQESCAT IN PACE.

Překlad:

*30. prosince 1572 zemřela v Zákupích urozená baronka paní Veronika Lobkowi-
cová, manželka urozeného velkobarona pana Zbyňka z Dubé, nejvyššího komo-
řího Královské říše české, její duše odpočívaj v pokoji.*

Náhrobník bratří Alberta a Zdislava Berků z roku 1563, resp. 1564, resp. 1565
FRATRES BERKONES FILU MAG / NIFICI DOMINI DOMINI ZBYNKO
/ NIS BERCAE BARONIS A DUBA A / ET GENEROSAE DOMINAE
DOMINAE / VERONICAE A LOBKOVICZ HIC / SEPULTI MDLXV a dále
18 DIE NOV/ ANNO MDLXIII ALBERTUS AETAT SUAE / QUATUR /
OBYT MIELNICU DIE / IULU ANNO MDLXIII ZDISLAUS AETAT SUAE
V / DECIM MENSIIUM OBYT REICHSTADU

Překlad:

Bratři Berkové, synové mocného pána, pana Zbyňka Berky šlechtice z Dubé
a urozené paní, paní Veroniky z Lobkovic jsou zde pohřbení roku 1565. Albert
věku svého čtyři měsíce, jenž zemřel v Mělníku šestého dne července léta 1564.
Zdislav věku svého deset měsíců zemřel v Zákupcech 18. dne listopadu 1563.

Náhrobník Zdeňka Berky z Dubé z roku 1566

ANNO / MDLXVI DIE / OCTAVA MARTY / OBYT ZDENCŮ BERCA /
TERTIUS FRATER GERMANUA AETA SUAE / SEPTEM MERCIUM /

Překlad:

Léta 1566 dne osmého března zemřel Zdeněk Berka, třetí bratr sourozenec věku
svého sedm měsíců

Náhrobník Aliny Chvalovské z Dubé (+ 1578)

LETHA MDLXXVIII TEN PATEK / PO BOZIJM WSTAUPENIJ UMRZELA
GEST UROZENA PANIJ PANIJ ALINA / CHWALOWSKA ZDUBY
A LIPIHO (nečitelné) / TUTO GEST POCHOWANA A OCZIEKAWA
BUDAUCIHO WZKRZISSENI WKRISTU PANU

Překlad:

Léta 1578 ten pátek po Božím Nanebevstoupení umřela urozená paní Alina
Chvalovská z Dubé a na Lipě (nečitelné), zde je pochována a očekává budou-
cího vzkříšení v Kristu Pánu.

Literatura

Archiv ŘKF Zákupy

Příslušné zprávy jednotlivých průzkumů

Farní kronika 1856–1951 – překlad z němčiny Marta Ponocná

Aschenbrenner Martin, *Vlastivědný sborník*. Bezděz 2004–2014

Flosman Martin, *Padre a rebe*. Praha 2015

Horák Tomáš, *Varhany a varhanáři na Českolipsku*. Česká Lípa 1996

Macek Petr – Zahradník Pavel, *Barokní architekt a stavitel Václav Špaček*.

Průzkumy památek X-2/2003

Šimek J., *Zápis z kroniky města Zákupy v roce 1992*

Rydygr Zdeněk, *Zlá léta/Böse Zeiten*. Říčany u Prahy 2018

Rydygr Zdeněk, *Šest století spolužití Čechů a Němců v Zákupích*. nevydáno

Šimek Jiří – *Povídání o Zákupích*. Zákupy 2017

Šimek Jiří – Rydygr Zdeněk – Kirschner Bernhardt, *Zákupy a okolí na starých pohlednicích*. Hostivice 2010

Zeman Lubomír a kol., *Dějiny města Ostrova*. Ronov nad Doubravou 2001

Životopisy svatých zpracovala Marie Hašlová

Nápisy z němčiny a latiny přeložili Marta Ponocná, Jan Pešta a Milan Hlinomaz

Resumé

Zdeněk Rydygr – Jan Pešta

Působení církve v našem městě trvá již celých 700 let a je zpočátku spojeno s rodem rytířů ze Smojna. Fridman de Sman vystavěl asi před rokem 1315 městečko Richinstadt a zároveň i kostel Panny Marie u panského sídla na místě dnešního zámku. Tento kostel opravil další majitel panství Beneš z Vartenberka v roce 1458.

Koncem 15. století získali panství Berkové z Dubé a Zdislav Berka začal stavbu nového kostela sv. Fabiána a Šebestiána. První etapou byla zřejmě výstavba presbytáře.

Po získání Zákup do trvalého vlastnictví Zdislavem Berkou, byl kostel dokončen jeho synovcem Zbyňkem jako trojlodní se zvonicí v severozápadním rohu, na které v roce 1562 byl zavěšen zvon. Od roku 1565 se v kostele pohřbívalo – dochovalo se pět náhrobků členů rodiny Berků.

Dalšími majiteli panství byli vévodové Sasko-lauenburští, z nichž největší význam pro tento kostel měla Anna Marie Františka, velkovévodkyně Toskánska, která na počátku 18. století nechala kostel přestavět v barokním duchu.

Od roku 1803 vlastnili zákupské panství Habsburkové. Největší přestavbu zažil děkanský kostel sv. Fabiána a Šebestiána za excísaře Ferdinanda V. V lednu 1863 císař schválil plán přestavby v novogotickém slohu, na kterou bylo nakonec použito přes 130 kop loktových kamenů a skoro sto tisíc cihel. Kostel byl 19. září 1864 znovu vysvěcen, ale všechny práce ještě nebyly zdaleka hotové. Dokončovaly se podlahy, kůr, varhany a schodiště.

Za první světové války, 28. srpna 1916 byly zrekvírovány zvony, totéž se opakovalo za druhé světové války v roce 1942.

V letech 1945 a 1946 bylo ze Zákup vysídleno 3300 zákupských Němců, a tak zůstalo pouze 30 smíšených rodin. Nově příchozí z vnitrozemí neměli po generace budovaný vztah k církevním památkám, což se odrazilo i na stavu děkanského kostela. Probíhaly udržovací práce, po roce 1989 i za přispění bývalých rodáků z Německa.

V roce 2015 byl proveden stavebně historický průzkum a v roce 2016

se podařilo zařadit kostel do Programu záchrany architektonického dědictví Ministerstva kultury.

Resumé

Zdeněk Rydygr – Jan Pešta

Die Kirchengeschichte in unserer Stadt dauert bereits 700 Jahre und ist ursprünglich mit dem Geschlecht de Sman, Smohin, Smoyn verbunden. Fridman de Sman ließ cca im Jahre 1315 die kleine Stadt Richinstadt und gleichzeitig auch die Kirche der Sankt Jungfrau neben der Herrschaftlicher Siedlung auf dem Platz des heutigen Schlosses aufzubauen.

Im Jahre 1458 durchführte der nächste Gutsherr der Herrschaft, Beneš von Wartenberg, eine Reparatur der Kirche. Zwischen den Jahren 1460 und 1493 erwarb Berkas Geschlecht aus Dauba die Herrschaft und Zdislav Berka hat mit dem Bau der neuen Kirche Sankt Fabian und Sebastian im ersten Viertel des 16. Jahrhunderts begonnen.

Das Presbyterium wurde offenbar als erste Etappe ausgenutzt, nach dem Zdislav Berka die Reichstadt als permanentes Eigentum erwarb, wurde die dreischiffige Kirche mit dem Glockenturm in nordwestlicher Ecke und aufhängen der Glocke im Jahre 1562 fertiggestellt.

Seit des Jahres 1562 wurde in der Kirche beigesetzt. Weitere Gutsbesitzer, Herzogen von Sachsen – Lauenburg, besonders Anna Maria Franziska, ließen die Kirche in Barockstil umbauen. Die Dekanatskirche erlebte den größten Wiederaufbau in der Zeit des Ex-Kaisers Ferdinand V. Erst am 27. Jänner 1863 genehmigt der Kaiser den Wiederaufbauplan mit einem Turm. Die Arbeiten auf dem Altar, Schiff (Teil der Kirche) und Türme, verliefen bis November. Im Jahre 1864 wurden die Interieure, die Exterieure, der Turm und die Bilder für den Altar und der Kreuzweg inbegriffen der Rahmen beendet. Am 19. September wurde die Kirche eingeweiht, aber die Arbeiten waren noch von weither noch nicht fertig. Die Fußboden, der Sängerchor, die Orgel, die Treppen wurden fertiggemacht und erst im April 1865 wurde die Glocke eingehängt. In den nächsten Jahren mußte das schlecht repariertes Dach mehrmals repariert werden und die Kirche mit dem Friedhof litten unter hohem Grundwasserspie-

gel. Am 28. August 1916 wurden die Glocken beschlagnahmt, das gleiche wurde im Jahr 1942 wiederholt. In den Jahren 1945–46 wurden 3 300 Deutschen aus Reichstadt ausgesiedelt. Neuankömmlinge aus dem Inland hatten seit Generationen keine Beziehung zu den kirchlichen Denkmälern und das spiegelte sich im Zustand der Dekanatskirche ab. Nach dem Jahr 1989 verliefen die Unterhaltungsarbeiten dank der Hilfe von ehemaligen Bewohner aus Deutschland.

Im Jahre 2015 wurde eine historische Erhebung durchgeführt und im Jahr 2016 in diesem Jahr ist es uns gelungen, die Kirche in das Rettungsprogramm für das architektonische Erbe aufzunehmen.

Synopsis

Zdeněk Rydygr – Jan Pešta

The presence of the Catholic Church in our town started over 700 years ago. Initially, it was linked with a lineage of knights from Smojno. Circa 1315, Friedman de Sman founded the town Richinstadt as well as the church of St Mary the Virgin near the estate that stood in the place of today's Zákupy castle. This church was restored by a later owner of the estate, Benes of Vartenberk, in 1458.

The Berks from Dubá acquired the estate by the end of the 15th century, and Zdislav Berka commenced building the church of Sts. Fabian and Sebastian. The first stage was presumably constructing the presbytery.

After Zdistav Berka acquired complete ownership of Zákupy, the church was finished as a three-nave church with a bell tower in the northwest corner, where a bell was hung in 1562. In 1565 burials inside the church started taking place – five headstones of the Berka family members have prevailed until this day.

The next estate owners were the Dukes of Saxe-Lauenburg, out of which Anna Maria Franziska of Saxe-Lauenburg, the Grand Duchess of Tuscany, was the most significant. At the beginning of the 18th century, she had the church renovated in the Baroque style.

In 1803, the Zákupy estate was acquired by the Habsburgs. The largest reconstruction of the decanal church of Sts. Fabian and Sebastian took

place during the rule of Ferdinand V, the Emperor of Austria. In January 1863, he approved the plans to renovate the church in the Neo-Gothic style. This renovation took around 130 threescores (7800) cubit-sized stones and almost 100 000 bricks to be completed. On September 19th 1864, the church was reconsecrated. However, the renovation was not finished yet on the floors, the choir loft, the organ and the staircases.

On September 28th 1916, the church bells were confiscated, which was repeated in 1942.

During 1945–1946, over 3300 German residents of Zákupy were expelled, which led to only 30 mixed families remaining in the town. The new inhabitants coming from central Czechia lacked the relationship built over generations with the religious landmark, which reflected on the state of the decanal church.

Since then, several maintenance works have taken place at the church. After 1989, some of such maintenance was possible thanks to contributions made by former Zákupy natives now living in Germany.

In 2015, building-historical research took place, and the church was added to the Program for the preservation of architectural heritage in 2016.

Obsah

Stručná historie církevního působení v Zákupcích	3
Děkanský kostel sv. Fabiána a Šebestiána	18
Životopisy svatých v zákupském kostele	65
Časová osa	69
Nápis na sousoší Ukřižování (Golgota)	73
Překlady latinských a německých nápisů	74
Literatura	77
Resumé	78
Synopsis	80

Děkanský kostel sv. Fabiána a Šebestiána v Zákupích

Zdeněk Rydygr

Vydala Římskokatolická farnost – děkanství Zákupy 2022

Náklad: 1000 výtisků

Předtisková příprava a grafická úprava: Martin Čížek

Tisk: Střední odborná škola mediální grafiky a polygrafie v Rumburku

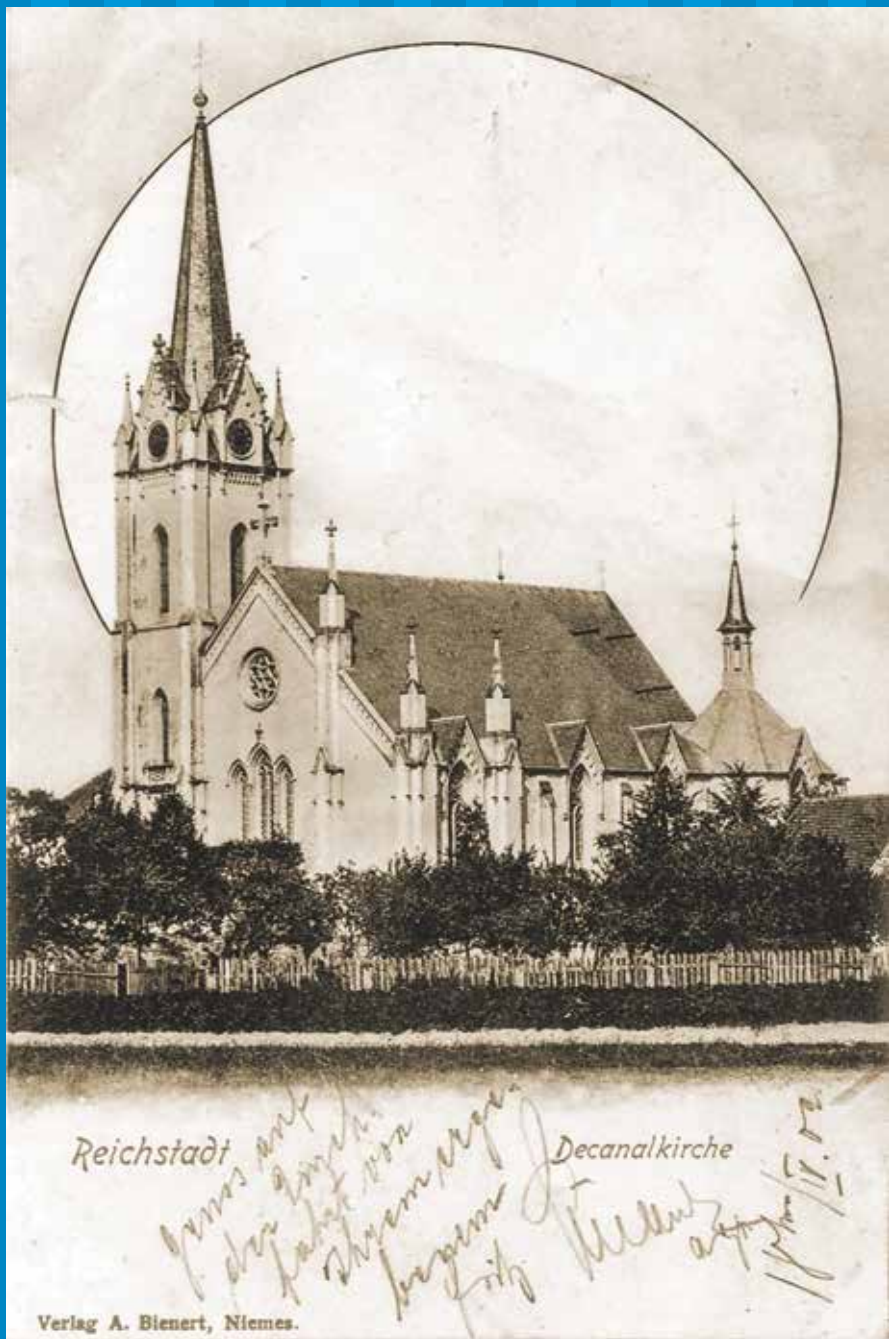
ISBN 978-80-908540-3-1

Podkroví, půda střední lodi, celkový pohled k východu

Věž – pohled na strop zvonice

Reichstadt

Decanalkirche

Verlag A. Bienert, Niemes.